

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta – Katedra Historie

*Antonín Josef Dreser a jeho kazatelská
činnost v první třetině 18. století.*

Bakalářská diplomová práce

Vypracovala: Dana Horáková

Studijní obor: Historie – Filozofie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Pavlíčková, Ph.D.

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
HORÁKOVÁ Dana	Generála Svobody 1212, Uničov	F06645

TÉMA ČESKY:

Antonín Josef Dreser a jeho kazatelská činnost v první třetině 18. století.

NÁZEV ANGLICKY:

Antonín Josef Dreser and his activities in preachment in first third of 18th century.

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Radmila Pavličková, Ph.D. - KHI

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

- 1) Studium českých a německých kázání Antonína Josefa Dresera.
- 2) Analýza kontextu českých a německých kázání; vztah bohemikální české literatury k bohemikální cizojazyčné literatuře, která dosud není dostatečně prozkoumána; rozbor a srovnání dvojazyčných kázání.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Kopecký, Milan: Staří slezští kazatelé. Ostrava 1970.
Sládek, Miloš: Svět je podvodný verbiž. Praha 2005.
Sládek, Miloš: Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze. Jinočany 2000.
Sládek, Miloš: Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy. Jinočany 1995.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně a pouze na základě pramenů a literatury v ní uvedených.

V Olomouci dne 15. 8. 2011

podpis

Anotace

Předkládaná práce zprostředkovává stručný vhled do problematiky raně novověkého kazatelství a podrobněji zaměřuje svoji pozornost na barokní funerální homiletiku. Hlavní cíl spočívá v průzkumu česko-německých jazykových mutací na základě analýzy primárních pramenů. Pro tento výzkum byly zvoleny dva tisky českých pohřebních řečí, k nimž se dochovaly také německé překlady. Obě kázání jsou dílem neobyčejného kazatele Antonína Josefa Dresera. Z poznatků získaných pomocí důkladné analýzy textů a srovnáním překladů s originály se práce snaží Dreserovu homiletickou produkci zasadit do širšího kontextu cizojazyčné bohemikální literatury.

Klíčová slova

Antonín Josef Dreser

raný novověk

barokní homiletika

pohřební kázání

Summary

The topic of this bachelor's thesis is based on preachments made in the early modern period and it is mainly focused on baroque funeral homiletics. The main aim is to study Czech and German language mutations based on the analysis of primary sources. Two Czech printed preachments were chosen for this thesis including their German language mutation. Both preachments are made by remarkable baroque preacher Antonín Josef Dreser. The work tries to situate Dreser's homiletics in the group of other czech funeral writings with the help of my research based on careful study of the printouts and their comparison with their German version.

Key words:

Antonín Josef Dreser

early modern times

baroque homiletics

funeral preachment

Obsah

Úvod.....	2
1. Život a dílo Antonína Josefa Dresera	5
1.1 Dreserova kazatelská činnost.....	6
2. Barokní homiletika	9
2.1 Pohřební kázání v raném novověku.....	14
3. Bolestná žalost	17
3.1 Titulní list kázání	17
3.2 Struktura a kompozice kázání.....	18
3.3 Jazyk literárního díla.....	22
3.4 Kázání jako historický pramen	23
4. Schmerzliche Trauer.....	24
4.1 Srovnání překladu s českým originálem.....	24
5. Život nesmrtelný	28
5.1 Titulní list kázání	28
5.2 Struktura a kompozice kázání.....	29
5.3 Kázání jako historický pramen	32
6. Unsterbliches Leben	34
6.1 Srovnání překladu s českým originálem.....	34
7. Výsledky analýzy a srovnání tisků	37
8. Jazykové mutace v kontextu cizojazyčné bohemikální literatury	39
Závěr	41
Seznam použitých pramenů a literatury.....	43

Úvod

Kázání bylo a je nedílnou součástí církevních obřadů a bohoslužeb. Pro moderního člověka 21. století není ničím příliš zajímavým a vyhledávaným, avšak v raném novověku zažívalo kazatelství počátek i vrchol svého rozkvětu. V době, kdy ne každý uměl číst a psát, bylo mluvené slovo základním sdělovacím a komunikačním prostředkem a právě v období baroka, naplněném vírou a zbožností se stalo významným zdrojem informací kázání, s kterým přicházely běžně do styku všechny vrstvy společnosti.

Jelikož bylo kazatelství v raném novověku jedním z nejrozšířenějších literárních žánrů, je až udivující, že je dnes stále tak málo probádané. V posledních několika desetiletích měla řada historiků snahu tuto mezeru vyplnit a vzniklo několik zdařilých prací zabývajících se přímo raně novověkou homiletikou nebo jejími částmi. První zmínky o barokním kazatelství se objevují již v první polovině minulého století, v souvislosti s počátky studia doby pobělohorské jako opomíjeného, avšak zájmu hodného období českých dějin. V tomto bádání vynikli zejména dva historikové, Josef Vašica a Zdeněk Kalista, kteří ve svých pracích zaměřených na studium baroka věnovali pozornost také homiletice.¹ Ve druhé polovině 20. století vznikají antologie a edice kázání a vedle toho také studie věnované užším tématům nebo přímo jednotlivým autorům či textům. Zásadní přínos pro homiletiku představují antologie Milana Kopeckého a ediční činnost Miloše Sládka.² Neméně důležité jsou i práce zabývající se jen částí homiletiky, které rozebírají pouze dílčí problém, o to však důkladněji. Dobrým důkazem toho je například Michaela Horáková, která se zabývala nepomucenskou homiletikou.³ Poměrně hojně probírané je pohřební kazatelství. Tohoto tématu se dotýkají díla již zmíněného Miloše Sládka, dále pak studie Milana Svobody a Tomáše

¹ Vašica, Josef: *České literární baroko*. Praha 1938. Kalista, Zdeněk: *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha 1941.

² Kopecký, Milan: *Starší slezští kazatelé*. Ostrava 1970. Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.

³ Horáková, Michaela: *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno 2007. Horáková, Michaela: *Nádoba zapálená: soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století*. Žďár nad Sázavou 2000.

Knoze.⁴ Nejširší exkurz do pohřební homiletiky však podnikla Radmila Pavlíčková, která věnovala pohřebním kázáním nad biskupy v raném novověku celou obsáhlou monografii.⁵ Vedle tohoto výčtu základní literatury k tématu existuje celá řada drobných a specificky zaměřených textů, o kterých se pro nedostatek prostoru nemohu rozepisovat. Nicméně je nutné dodat, že i přes to všechno je stále nespočet neznámých kázání a autorů i mnoho neprozkoumaných aspektů barokní homiletiky.

Moje práce má přispět k tématu analýzou česko-německé bohemikální homiletiky. K tomuto úkolu jsem si jako studijní pramen vybrala dochované tisky z produkce barokního kazatele Antonína Josefa Dresera. Ráda bych přiblížila jak osobnost, tak dílo tohoto pozoruhodného kněze a zasadila ho do kontextu tehdejší homiletické praxe. Hlavní těžiště mé práce spočívá ve studiu dvou tisků Dreserových pohřebních řečí, k nimž byly pořízeny jejich překlady. Na základě důkladné analýzy těchto textů bych chtěla dojít k obecnějším závěrům, vztahujícím se k jazykovým mutacím v raně novověké homiletické produkci. Srovnáním originálů s překlady se pokusím najít a vysvětlit možné obsahové posuny a změny, případně také proč byly tyto změny provedeny a s jakým úmyslem. Dále bych se chtěla pokusit odhalit, proč k překladům vůbec docházelo a za jakým účelem byly pořízeny.

Důležitým sekundárním pramenem pro můj exkurz bude Šigutova edice jednoho z Dreserových tisků, doplněná jeho vlastním komentářem.⁶ Cizojazyčná bohemikální literatura není dosud dostatečně probádaná, absentují jakékoli širší práce, které by zkoumaly německou bohemikální literární produkci, nebo se zabývaly překlady raně novověkých textů. Kolektiv badatelů Knihovédného oddělení Akademie věd ČR pracuje od 50. let minulého století na bibliografii cizojazyčných bohemikálních tisků z

⁴ Sládek, Miloš: *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*. Literární archiv 27/1994. s. 191 – 216. Sládek, Miloš: *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000. Svoboda, Milan: *Pohřební kázání – jeden z pramenů poznání aristokratické společnosti. Ke společným vazbám šlechtických rodin na území dnešního Euroregionu Nisa*. Časové úvahy 12/2001, s. 35–53. Knoz, Tomáš: *Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga*. Studia Historica Brunensia C 49/2002. s. 119 – 134.

⁵ Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice 2008.

⁶ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser: Bolestná žalost a žalostná bolest*. Valašské Meziříčí 1944.

let 1501 - 1800. Nedávno byla vydaná její část pod vedením Anežky Baďurové a týká se produkce tiskáren na našem území v 16. a 17. století.⁷

Kvůli nedostatku sekundární literatury k překladům a cizojazyčným tiskům na našem území v raném novověku, bude můj výzkum primárně založen na důkladné analýze vybraných kázání.

⁷ Baďurová, Anežka: *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501-1800. I. Produkce tiskáren na dnešním území České republiky v 16. a 17. století*. Praha 2003, Knihovna AV ČR. CD-ROM verze je dostupná on-line zde: <http://www.lib.cas.cz/kvo/produkce-tiskaren-cr/>

1. Život a dílo Antonína Josefa Dresera

Antonín Josef Dreser,⁸ ve své době známý moravský kněz, v současnosti zapomenutý barokní kazatel, byl velmi zajímavou a tvůrčí osobností na poli homiletiky. Jeho tvorbu dnes můžeme zkoumat pouze ze zlomků jeho díla, a to díky několika tištěným kázáním, které se nám dochovaly.

Podle vyškovské křestní matriky se Antonín Josef Dreser narodil 5. února 1694 ve Vyškově jako syn chudých rodičů Františka a Roziny Dreserových.⁹ V mládí se Dreser dostal do služeb premonstrátského kláštera Hradiska u Olomouce, kde se stal členem chlapeckého pěveckého sboru a následně zde začal studovat s ostatními klášterními chovanci filozofii a teologii.¹⁰ Klášter tedy opustil s titulem mistra filozofie a bakaláře teologie. 30. března 1720 byl vysvěcen na kněze a stal se kaplanem a administrátorem fary v Babicích u Jaroměřic, nepobyl tu však příliš dlouho.¹¹ Dreserova potenciálu si všiml a využil kardinál Wolfgang Hannibal ze Schrattenbachu¹² a poslal ho na vyšší studia práv do Salcburku, která Dreser dokončil v roce 1724 a s titulem doktora obojích práv se navrátil do vlasti.¹³

Brzy po Dreserově návratu začal jeho rychlý kariérní růst, za který mohl být opět vděčný svému patronovi, kardinálovi Schrattenbachovi. Ten poznal, že zaměřil svoji pozornost správným směrem a získal tak učenlivého a hlavně vděčného pomocníka. Nejprve ho kardinál jmenoval svým ceremoniářem, čímž mu umožnil cestu k rychlému postupu v hodnostech a Dreser brzy patřil k nejdůležitějším moravským kněžím.¹⁴ Stal se papežským protonotářem a počátkem roku 1726 ho kardinál

⁸ Informace o A. J. Dreserovi a jeho životě pochází z těchto publikací a slovníků: Šigut, František: *Antonín Josef Dreser: Bolestná žalost a žalostná bolest*. Valašské Meziříčí 1944, s. 33-39. Jireček, Josef: *Dějiny literatury české*. Praha 1875. s. 171-172. Ottův slovník naučný, 7. díl. Praha 1893. s. 995. Jungmann, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849. s. 549. Podlaha, Antonín: *Český slovník bohovědný*. 3. díl. Praha 1926. s. 607.

⁹ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser: Bolestná žalost a žalostná bolest*. Valašské Meziříčí 1944. s. 33.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Bartková, Hana: *Antonín Josef Dreser (1694 – 1749) – významný moravský barokní kněz a kazatel*. Střední Morava 15/2009, s. 92.

¹² Wolfgang Hannibal ze Schrattenbachu žil v letech 1660 až 1738. Byl kardinálem, olomouckým biskupem (1711 – 1738) a neapolským místokrálem (1719 - 1721). Informace o jeho životě najdeme zde: Šigut, František: *Antonín Josef Dreser: Bolestná žalost a žalostná bolest*. Valašské Meziříčí 1944. s. 37. Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. Praha 1987. s. 105-129.

¹³ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 34.

¹⁴ Tamtéž.

Schrattenbach jmenoval svým radou a přisedícím konzistoře.¹⁵ V květnu toho roku se Dreser stal také farářem kralickým a prvním děkanem nově zřízeného kralického děkanství.¹⁶ Své funkce se snažil vykonávat svědomitě, oddaně a s láskou k bližním. V roce 1733 nechal na vlastní náklady vystavět rozsáhlou farní budovu a 7. dubna 1739 položil základní kámen k budově školy a chudobince.¹⁷ Financoval jak jejich výstavbu, tak fungování. Věnoval tisíce zlatých, aby zajistil bezplatné vyučování dětí a vydržování chudých v chudobinci.

Život Antonína Josefa Dresera byl poměrně dlouhý a úspěšný, naplněný zbožností a prací pro druhé. Byl mužem „na pravém místě“. Jako představitel církve šel svým bližním opravdu dobrým příkladem. Staral se o chudé, podporoval vzdělání a umění, stejně jako náboženský život, poutě, procesí a slavnosti.¹⁸

Podle záznamů kralické úmrtní matriky Dreser zemřel 21. února 1749 ve věku 56 let a byl pochován ve farním kostele v Kralicích.¹⁹

1.1 Dreserova kazatelská činnost

Antonín Josef Dreser, vzdělaný a literárně nadaný kněz, se zpočátku chtěl věnovat oboru, který vystudoval. Jeho prvním literárním dílem, zabývajícím se výkladem církevního práva, se stal latinský spis *Tractatus ad Librum decretalium Gregorii IX.*, který byl v roce 1724 vydán v Salcburku.²⁰ Ačkoli byla kniha zdařilá, Dreser se k tomuto oboru již nevrátil. Důvodem byl fakt, že se stal oblíbeným a žádaným na poli úplně jiném. A tak ho dnes známe jako významného barokního kazatele. Jeho řečnické nadání se brzy rozšířilo po širém okolí a byl zván na důležité církevní slavnosti, aby je svými kázáními prosvětлил a obohatil. Celá řada Dreserových

¹⁵ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 34.

¹⁶ Jireček, Josef: *Dějiny literatury české*. Praha 1875. s. 171.

¹⁷ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 34.

¹⁸ Bartková, Hana: *Antonín Josef Dreser*. s. 93.

¹⁹ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 34.

²⁰ Tamtéž.

kázání se bohužel ztratila a dochoval se nám jen zlomek – pět kázání, která byla vydána tiskem a zůstala uchována v knihovnách do dnes.²¹

První z dochovaných kázání Dreser přednesl 22. října 1730 v Dubě nad Moravou u příležitosti přenesení obrazu Panny Marie Dubské na hlaví oltář v původním kostele Všech svatých.²² Tiskem bylo vydáno v roce 1732 v Olomouci u F. A. Hirnleho²³ pod názvem „*Dub za krále stromův vyvolený aneb kázání v Dubě při slavném přenášení zázračného obrazu nejsvětější Rodičky Boží Marie Panny Dubskej.*“²⁴ Dreser toto kázání věnoval hlavnímu mecenáši stavby dubského poutního kostela, jímž byl František Ferdinand, hrabě Oedt z Götzendorffu a Helffenberku.²⁵

Druhé nejstarší dochované kázání Dreser sepsal na oslavu sv. Jana Nepomuckého, který byl v roce 1729 prohlášen za svatého. Neučinil tak náhodou, ale na základě pozvání, aby pronesl řeč při kanonizačních oslavách zmíněného světce, které se konaly v červnu 1731 v chrámu sv. Václava v Olomouci.²⁶ Protože šlo o významnou církevní událost, bylo nutné, aby Dreser promluvil k vznešenému publiku latinsky. Tiskem byla jeho řeč vydána ještě téhož roku pod názvem „*Divus Joannes Nepomucenus.*“²⁷ Kázání je, mimo jiné, zajímavé tím, že se v něm autor obrací na kardinála Schrattenbacha s prosbou, aby urychlil kroky vedoucí k oslavě moravského mučedníka za zpovědní tajemství Jana Sarkandera, které zahájil roku 1715.²⁸

Další kázání pochází z roku 1732 a nese název „*Hora Premonstrátská nad všechny hory vyvýšená, aneb kázání na Svaté hoře Premonstrátské blíž královského města Olomouce v markrabství moravském ležící.*“²⁹ Jedná se o kázání oslavné a Dreser jej přednesl u příležitosti velkolepých oslav stého výročí založení Svatého Kopečka a

²¹ Všech pět kázání a dva německé překlady najdeme ve Vědecké knihovně v Olomouci. Na základě žádosti je možné do nich nahlédnout ve studovně historických fondů.

²² Bartková, Hana: *Antonín Josef Dreser.* s. 95.

²³ František Antonín Hirnle byl majitelem Olomoucké tiskárny od roku 1732 až do své smrti roku 1758. Za tu dobu vydal přes 300 titulů, mezi něž patří i některé Dreserovy texty. Zdroj: Myšák, Miroslav: *Knižní ilustrace v tiscích Františka Antonína Hirnleho (1733-1758).* Magisterská diplomová práce. Olomouc 2011. s. 21, 75.

²⁴ Dreser, Antonín Josef: *Dub za krále stromův vyvolený...*, Olomouc 1732. VKOL, sign. II 33.992.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser.* s. 35.

²⁷ Dreser, Anonius Josephus: *Divus Joannes Nepomucenus...*, Olomouc 1731. VKOL, sign. II 34.029.

²⁸ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser.* s. 35.

²⁹ Dreser, Antonín Josef: *Hora Premonstrátská nad všechny hory vyvýšená...*, Olomouc 1732. VKOL, sign. II 630.864/ 2. přív.

korunovace sochy Panny Marie zlatými papežskými korunkami.³⁰ Ve své řeči se Dreser snaží představit horu Premonstrátskou,³¹ neboli dnešní Svatý kopeček, jako horu nad ostatní povýšenou svojí plodností a vyvolenou samotným Pánem, neboť právě zde se zázračně objevil milostný obraz Panny Marie.

Poslední dvě dochovaná díla se od předešlých podstatně liší. Jde o pohřební kázání a jejich obsahem se budu podrobně zabývat v hlavní části této práce. Starší z nich, nazvané „*Bolestná žalost a žalostná bolest*“,³² vyšlo tiskem v roce 1739,³³ tedy s ročním zpožděním od jeho přednesení 27. srpna 1738 při smutečních slavnostech za kardinála Schrattenbacha v chrámu sv. Mořice v Kroměříži. Na žádost kardinálova synovce, Františka Antonína ze Schrattenbachu, přeložil Dreser kázání také do jazyka německého. Již samotný název „*Schmerzliche Trauer und trauriger Schmerz*“³⁴ naznačuje, že by se mohlo jednat o doslovný překlad původního textu.

Druhé ze zmíněných kázání vyšlo v roce 1741 pod názvem „*Život nesmrtelný*“.³⁵ Bylo prosloveno v holešovském kostele 17. května téhož roku při tří denních pohřebních exekviích za kněžnu Maximiliánu Marii z Lichtenštejna, ovdovělou hraběnkou Rotálovou. Vydáno bylo na žádost a nákladem hraběte Františka Antonína Rotála, dědičného pána na Holešově.³⁶ I toto kázání přeložil Dreser do němčiny, a to pod názvem „*Unsterbliches Leben*“.³⁷ Oba dva, resp. všechny čtyři texty byly vydány tiskem u olomouckého tiskaře F. A. Hirnleho, jehož jméno společně s rokem vydání je zmíněno dole na titulních listech.

Tímto jsme vyčerpali výčet Dreserových dochovaných kázání. Jde o pouhý zlomek jeho životní tvorby, která nám bohužel zůstane utajena.

³⁰ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 35.

³¹ Místo, kde dnes stojí Bazilika Navštívení Panny Marie, patřilo odedávna premonstrátskému klášteru Hradisko a bylo dříve nazýváno Svatá hora Premonstrátská.

³² Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost a žalostná bolest...*, Olomouc 1738. VKOL, sign. II 34.020.

³³ Tento rok uvádí Šigut ve své edici. Přímou v kázání o tom však zmínka není, zmíněno je pouze datum proslovení.

³⁴ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer, Und Trauriger Schmerz...*, Ollmütz 1738. VKOL, sign. II 34.017.

³⁵ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný...*, Olomouc 1741. VKOL, sign. II 34.021/2.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Dreser, Anonius Josephus: *Unsterbliches Leben...*, Ollmütz 1738. VKOL, sign. II 34.021/1.

2. Barokní homiletika

„Božské umění, jímž se drtí srdce nad skály tvrdší, jímž se dosahuje království duší, jímž se ochočují vůle a obyčeje odbojné proti Bohu i vášně strašlivější nad všechny šelmy.“³⁸

Autorem citátu je Bohuslav Balbín, český barokní literát a historik, autor svého času oblíbené učebnice humanitních disciplín nazvané *Verisimilia humaniorum natum*. Jeho výrok svědčí o tom, že české kazatelství v raném novověku hrálo velice důležitou roli. Jak dokládá Miloš Sládek a další badatelé na poli homiletiky, stalo se kazatelství koncem 17. a v první polovině 18. století nejrozšířenějším prozaickým žánrem. A přesto mu v následujících stoletích bylo věnováno tak málo pozornosti, stejně jako celé české barokní literatuře. Historiografie od konce 18. století do 30. let 20. století označovala celé pobělohorské období za dobu nejhlubšího úpadku české řeči a literatury.³⁹ S těmito názory začal ve třicátých letech minulého století polemizovat Josef Vašica,⁴⁰ který ve své knize „*České literární baroko*“⁴¹ věnoval mimo jiné celou kapitolu také homiletice. Nenechal se ovlivnit široce přijímanými názory o zanedbatelné umělecké hodnotě barokní tvorby a místo toho se pustil do vlastního studia primárních textů. Došel k závěru, že právě kazatelství je pro nás velice důležitým pramenem, neboť je jím doložena kontinuita české slovesné tvorby až skoro do samotného obrození. Posavadní názory o jejím úpadku by podle něj měly být podstatně upraveny. Na počátku 40. let se podobnými problémy zabýval také Zdeněk Kalista⁴² ve své edici „*České baroko*“,⁴³ která je antologií české literatury 17. až 18. století. Tyto první krůčky na cestě k objevení a novému ohodnocení baroka, byly velmi důležité pro budoucí bádání. Třicátá léta 20. století tedy byla naplněna intenzivním úsilím skupiny badatelů prokázat,

³⁸ Balbín, Bohuslav: *Verisimilia humaniorum disciplinarum. Nástin humanitních disciplín*. Z latiny přeložil Bohumil Ryba. Praha 1969. s. 248.

³⁹ Sládek, Miloš: *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*. Praha 1995. s. 6.

⁴⁰ Josef Vašica (1884 – 1968) byl český filolog a literární historik. Jeho práce přispěla k poznání barokní literatury a pomohla změnit převládající negativní hodnocení kultury 17. a 18. století v českých dějinách. Zdroj: Putna, Martin: *Česká katolická literatura v kontextech: 18918 – 1945*. Praha 2010. s. 1279 – 1291, hlavně s. 1289. K Vašicově tvorbě též: Sládek, Miloš: *Zpráva o pozůstalosti Josefa Vašici*. Literární archiv 27/1994. s. 272 – 276.

⁴¹ Vašica, Josef: *České literární baroko*. Praha 1938. s. 200 – 222.

⁴² Zdeněk Kalista (1900 – 1982) byl český historik, věnoval se dějinám baroka, je autorem několika publikací s touto tematikou.

⁴³ Kalista, Zdeněk: *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha 1941. s. 211 – 220.

že ono kritické období nebylo jazykově jednoznačně úpadkové a literárně prázdné, avšak trvalo ještě dlouho, než tyto názory pronikly do širšího kulturního povědomí.⁴⁴

V následujících desetiletích zájem o barokní kulturu a literaturu opadá a znovu se k životu probouzí ve druhé polovině 60. let 20. století, kdy mohla za uvolněné politické situace proběhnout v Brně interdisciplinární barokistická konference.⁴⁵ Tady také vystoupil Milan Kopecký se svým referátem „*K české barokní homiletice*,“⁴⁶ v němž se pokusil nastínit problémy a témata, které je třeba na poli barokního kazatelství v budoucnu dořešit. Malým dílem k tomu sám přispěl, když v roce 1970 vydal svou antologii „*Starí Slezští kazatelé*.“⁴⁷ Zesílený zájem o barokní homiletiku pak zaznamenáváme až v 90. letech. Pro další bádání se stala stěžejní ediční činnost Miloše Sládka, který nám zprostředkoval celou řadu barokních kázání a jejich autorů, zvláště svojí sbírkou s názvem „*Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*.“⁴⁸ Jedná se o sbírku pečlivě vybraných kázání, která Sládek doplnil vlastním rozbohem a komentářem, a tak je maximálně přiblížil i oboru neznalým čtenářům. Barokní literatuře se v posledních dvou desetiletích věnovala také Michaela Horáková, profesorka v oboru teorie a dějiny české literatury. Na poli homiletiky se zabývala hlavně nepomucenskou tematikou.⁴⁹

Jednou ze speciálních odnoží homiletiky je pohřební kazatelství, o které v minulosti nejevilo mnoho lidí přílišný zájem. Jistá pozornost se k němu obrací až v souvislosti s rozšířením bádání v oblasti dějin smrti. Současný český historik Pavel Král, který se již nějakou dobu zabývá problematikou pohřbů české šlechty v 16. a na

⁴⁴ Vlnas, Vít (ed.): *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Praha 2001. s. 235.

⁴⁵ Tamtéž. s. 41.

⁴⁶ Kopecký, Milan: *K české barokní homiletice*. In: *O barokní kultuře*. Brno 1968. s. 61 – 74.

⁴⁷ Kopecký, Milan: *Starí slezští kazatelé*. Ostrava 1970.

⁴⁸ Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.

⁴⁹ Horáková, Michaela: *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno 2007. Horáková, Michaela: *Nádoba zapálená: soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století*. Žďár nad Sázavou 2000.

počátku 17. století, se v rámci svého výzkumu nevěnoval přímo pohřebním kázáním, ale využíval je jako jeden z pramenů poznání pohřebního ceremoniálu.⁵⁰

Samotné pohřební homiletice se pak více věnoval již zmíněný Miloš Sládek, a to jak ve svých výběrech z české barokní prózy a v dílčích rozborech jednotlivých kázání, tak i teoreticky ve své studii „*Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století.*“⁵¹ Důležitá je pak i studie Tomáše Knoze, který rozebral sbírku pohřebních kázání Florentia Schillinga, jež vyšla pod názvem „*Todten-Gerüst*“⁵² v roce 1681, nebo práce Milana Svobody, který analyzoval pohřební kázání v souvislosti se studiem aristokratické společnosti.⁵³ Jedná se však pouze o úzce zaměřené výzkumy. Velice dobře nám zprostředkovala náhled do probíraného tématu Radmila Pavlíčková ve své monografii „*Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku,*“⁵⁴ v níž studuje funerální homiletiku ze všech úhlů, přičemž vychází z bohaté pramenné základny.

Ačkoli se v poslední době objevilo několik zdařilých prací zabývajících se kazatelstvím, je stále co studovat. Množství nezveřejněného a těžce dostupného materiálu ještě čeká na své objevení a zpracování.

Hlásání evangelia patřilo již od apoštolských dob k hlavním závazkům biskupů, což zdůraznil i tridentský koncil tím, že označil kázání za „*munus praecipuum*“, neboli obzvláštní úkol.⁵⁵ Pro tehdejšího prostého člověka bylo kázání jediným literárním útvarem, s nímž se setkával často a pravidelně.⁵⁶ Baroko bylo dobou, kdy došlo k vzepětí víry a duchovního života. Lidé pravidelně chodili do kostela a dychtili po

⁵⁰ Král, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku.* České Budějovice 2004.

⁵¹ Sládek, Miloš: *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století.* Literární archiv 27/1994. s. 191 – 216. Sládek, Miloš: *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy.* Praha 1995. Sládek, Miloš: *Vítř jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze.* Praha 2000.

⁵² Knoz, Tomáš: *Todten-Gerüst. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga.* In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, *Studia Historica Brunensis* C. 49/2002. s. 119 – 134.

⁵³ Svoboda, Milan: *Pohřební kázání – jeden z pramenů poznání aristokratické společnosti. Ke společným vazbám šlechtických rodin na území dnešního Euroregionu Nisa.* Časové úvahy 12/2001, s. 35–53.

⁵⁴ Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku.* České Budějovice 2008.

⁵⁵ Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století.* Praha 1987. s. 41.

⁵⁶ Sládek, Miloš: *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy.* Praha 1995. s. 15.

Slovu Božím. Církevní řečníci si začali uvědomovat svoji moc. Vhodným kázáním mohli ovlivnit celé zástupy lidí, tedy jakési tehdejší veřejné mínění. Počátkem 17. století kazatelé postupně upouští od tzv. homilií, což byly výklady evangelií či jejich částí, často dlouhé a nezáživné. Místo toho se pokouší své promluvy nejrůznějšími prostředky oživit. Jde o to upoutat zájem posluchačů a udržet jejich pozornost po celou dobu kázání. K tomuto účelu začínají využívat alegorie, metafory a celou řadu dalších řečnických figur, neobvyklé slovní obraty a spojení. Zaujmout obecenstvo bylo velmi důležité, neboť jedině tak mohla kázání opravdu plnit svoji primární funkci. Jejich prostřednictvím bylo možné ovlivnit myšlení a názory posluchačů, výchovně působit na prostý lid, vštěpit mu žádoucí morální zásady a pomoci mu v jeho duchovní cestě ke spasení. Knězi nešlo jen o to přiblížit člověka k Bohu, ale také Boha k člověku. Teologická funkce kázání byla sice prvořadá, avšak brzy se projevuje také snaha kazatelů o literárnost a estetičnost, snaha o originalitu a výjimečnost.

Kázání měla různou formu i funkci, podle toho k jaké příležitosti a za jakým účelem byla vytvořena. Nedělní kázání byla pravidelná a vzájemně provázaná, zaměřená především na poučení a přesvědčení. Kázání, přednášená při nejrůznějších svátcích, oslavách a mimořádných slavnostních příležitostech, nechávala mnohem více prostoru pro využití autora nadání a kreativity. Poučná funkce se uplatňovala jen okrajově, hlavní pozornost byla věnována spíše stránce umělecké a zábavné.⁵⁷ Zvláštním druhem byly řeči pohřební. Byly jednak jakousi chvalořečí, oslavou zemřelého, a zároveň tu byl poměrně velký prostor pro poučení posluchačů o lidské smrtelnosti a o důležitosti dobrého a ctnostného života.

Příprava kázání byla náročná a zabrala řečníkovi mnoho času a úsilí. Vznik takové promluvy měl tři základní fáze – inventio, dispositio a elocutio.⁵⁸ První z nich, inventio, představovala jakousi materiální základnu pro sepsání řeči. Bylo třeba vyhledat vhodné citáty a příklady z Písma a děl církevních Otců,⁵⁹ což byly základní prameny, z nichž mohli kazatelé čerpat. Vedle toho byly také často využívány legendy o životech svatých a jiné, někdy i světské texty. Brzy začaly vznikat kazatelské a teologické

⁵⁷ Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř*. s. 15.

⁵⁸ Tamtéž. s. 16.

⁵⁹ Oblíbenými citovanými církevními Otcí byli sv. Augustin, sv. Ambrož a sv. Řehoř.

příručky a encyklopedie, které měly kazateli tuto práci ulehčit.⁶⁰ Druhá fáze, dispositio, spočívala v rozvržení připravované řeči. Autor musel roztrždit a uspořádat materiál, který si vyhledal a sepsat návrh kázání. Z hlediska homiletické teorie mělo kázání dodržovat tradiční rámec tvořený třemi částmi. První část se nazývá exordium, neboli úvod a je zde nastíněno téma, kterým se řečník bude dále zabývat. Následuje hlavní část zvaná confirmatio a nakonec závěr neboli peroratio.⁶¹ Co se složitosti a náročnosti týkalo, musel kazatel svoji řeč samozřejmě přizpůsobit úrovni posluchačů tak, aby byla jasná a srozumitelná. Třetí fáze, zvaná elocutio, se potom týkala řečnického přednesu a slohu.⁶² Bylo třeba text vypilovat, obohatit uměleckými jazykovými prostředky a figurami a dovést ho k dokonalosti. Pak už zbývalo jen naučit se text nazpaměť a dodat mu přesvědčivosti a vážnosti při řečnickém výstupu.

V raném novověku se stále využívá tzv. exemplum, typických pro středověkou homiletiku, postupně však dochází k jejich úpadku. Pojmem exemplum se označoval světský příběh vložený do kázání s cílem názorně podpořit nějakou autorovu tezi či oživit jeho promluvu a získat pozornost posluchačů. Exemplové látky mohly být původu antického, středověkého, renesančního i soudobého.⁶³ Od 17. století se kazatelství pomalu proměňuje, upouští se od starších tradic 16. století, které navazovaly na antické vzory a upřednostňovaly uměřenost a srozumitelnost textu. Vedle stávajícího humanistického proudu začíná vznikat nový řečnický styl, tzv. konceptuální kazatelství, vyznačující se důvtipem, překvapivými nápady, užíváním metafor a slovních hříček a uvolněnou kompoziční výstavbou.⁶⁴ Nový přístup, porušující dosavadní tradice a normy, byl zpočátku kritizován a přijímán s nedůvěrou. Postupem času se umění konceptu stává oblíbeným stylistickým prostředkem, neboť ponechává velký prostor pro autorovy tvůrčí schopnosti a originalitu.

Miloš Sládek rozděluje české pobělohorské kazatelství do tří období. První úsek zahrnuje 20. až 80. léta 17. století a díky nedostatku tiskem vydaných kázání není dostatečně probádaný. Homiletika ještě nebyla zdaleka tak důležitá jako v obdobích

⁶⁰ Přehled takových příruček najdeme zde: Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř*. s. 24 – 26.

⁶¹ Kopecký, Milan: *K české barokní homiletice*. s. 67.

⁶² Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř*. s. 17.

⁶³ Kopecký, Milan: *K české barokní homiletice*. s. 68.

⁶⁴ Pavera, Libor: *Kazatel Daniel Nitsch*. Brno 2003. s. 55.

následujících. V 60. až 90. letech se vedly spory o nejsprávnější a nejvhodnější formu kázání, tedy o to, zda je lepší tradiční proud humanistický nebo nově nastupující proud konceptuální.⁶⁵ Druhý ze zmíněných se pak pomalu začíná prosazovat v období následujícím, které je vymezeno 90. lety 17. a prvními dvěma desetiletími 18. století. Homiletika v českých zemích v této době vytlačuje ostatní prozaické žánry a stává se nejdůležitějším z nich. Vrcholem kazatelství u nás jsou pak 20. až 60. léta 18. století. Koncept získává vůdčí postavení, dostává nové podoby a stává se promyšlenějším a propracovanějším. V této době se také výrazně zvýšil počet kázání vydávaných tiskem.⁶⁶ Od poloviny 60. let pak koncept pomalu mizí a jeho konec představují 70. léta a následné proměny české společnosti spjaté s rušením klášterů počátkem 80. let 18. století.⁶⁷

2.1 Pohřební kázání v raném novověku

Smrt a pohřby byly v 17. a 18. století běžnou součástí každodenního života vyšších i nižších vrstev společnosti, pánů i poddaných. Tehdejší člověk se smrtí blízkých setkával mnohem častěji, než je tomu dnes. Lidé se dožívali nižšího věku a byla poměrně vysoká dětská úmrtnost. Díky křesťanské nauce nebyla smrt koncem, nýbrž počátkem věčného života v Božím království. Věřící a ctnostný člověk se tedy neměl čeho bát. O tom, jak by mělo vypadat „dobré umírání“ byly sepsány celé knihy⁶⁸ a raně novověký člověk se snažil na smrt co nejlépe připravit.

Pohřební kázání patří do skupiny příležitostné homiletiky. Nebyla běžnou součástí každého pohřbu, týkala se převážně funerálních obřadů vyšší šlechty a důležitých církevních hodnostářů. Pro kazatele bylo takové kázání něčím výjimečným, možností povznést mysl aristokracie a poučit ji o lidské smrtelnosti, o spáse a dobré smrti a zároveň příležitostí předvést své řečnické schopnosti a literární nadání. Pohřební kázání měla poměrně pevně danou strukturu, která se víceméně dodržovala. Obsahovala

⁶⁵ Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř*. s. 34.

⁶⁶ Tamtéž. s. 37.

⁶⁷ Tamtéž. s. 40.

⁶⁸ Více informací o knihách dobré smrti najdeme například zde: Král, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004. s. 62 – 75.

tři základní části: laudatio, v němž byly vychvalovány přednosti a ctnosti zesnulého, lamentatio, kde byl prostor pro jeho oplakávání a truchlení, a na závěr consolatio, část v níž se řečník snažil uklidit pozůstalé, které předchozí pasáží strhl k velkému zármutku.⁶⁹

Pohřební kázání téměř vždy zobrazuje příkrášlenou skutečnost, je v podstatě chvalořečí, oslavou zesnulého člověka. Tak to však také mělo být. Jednak si lidé chtěli zapamatovat jen to dobré, jednak bylo žádoucí, zvláště šlo-li o vysokého církevního představitele, aby byl zobrazen jako nejvyšší ctnostný a následování hodný příklad. Kazatelé ve svých promluvách shrnuli životní pouť nebožtíka a připomenuli všechna důležitá data jeho života a kariéry. To nám může sloužit jako hodnotný biografický pramen, nesmíme však zapomenout přihlídnout k hyperbolizaci a příkrášlení skutečnosti. Vlastní výběr témat kázání už pak závisel na řečníkovi a jeho tvůrčích schopnostech, popřípadě na přáních zadavatele.

S rozvojem knihtisku v 16. století se otevřela brána do světa netušených možností. Najednou bylo možné pohřební řeči publikovat a šířit dál. Tím vzrostly reprezentační a didaktické funkce kázání a začal prudký rozvoj tištěných funerálií, která se stala významným prostředkem mocensko-politické demonstrace.⁷⁰ Díky dochovaným tiskům máme dnes možnost zpětně sledovat tento důležitý barokní prozaický žánr, jenž byl původně určen pouze k ústnímu projevu. Miloš Sládek uvádí, že pohřební řeči v tištěné podobě vydané v Čechách a v českém jazyce nebyly příliš početné, do dnes se nám dochovalo něco kolem třiceti textů. Mnohem častěji vycházely tištěné pohřební promluvy v němčině, tu a tam i v latině.⁷¹ Výjimečně také docházelo k jazykovým mutacím a jedno a totéž kázání bylo vydáno ve více jazycích, a to buď v doslovném překladu, nebo v upravené podobě. Ukázkovým příkladem jazykových mutací je právě Antonín Josef Dresser, jehož české a německé texty budu rozebírat v následující části práce. Podle Sládka však bylo častější, že byla přednesena dvě různá kázání, jedno v češtině a druhé v němčině. Tak tomu bylo i v případě zádušních obřadů za kardinála Schrattenbacha v Kroměříži v roce 1738. K proslovení českého kázání byl pozván již

⁶⁹ Sládek, Miloš: *Malý svět jest člověk*. s. 193.

⁷⁰ Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem*.. s. 16.

⁷¹ Sládek, Miloš: *Vítř jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000. s.160.

zmíněný Dreser, k přednesu kázání v němčině to pak byl jeho méně známý souputník na poli homiletiky, Ondřej Antonín Richter.⁷² To že byla Dreserova řeč následně přeložena do němčiny je věc druhá a jedním z úkolů mé práce je odhalit její možnou příčinu.

⁷² Čapská, Veronika: *Confinia Moraviae. Kazatel Ondřej Antonín Richter (+ 1750) mezi Moravou a Slezskem*. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis. 1/2008, s. 337-358. Ve své studii Čapská srovnává kazatelskou dráhu O. A. Richtera a A. J. Dresera.

3. Bolestná žalost

Tisk Dreserova nejstaršího dochovaného pohřebního kázání „*Bolestná žalost*“⁷³ se podle katalogu Clavius dochoval celkem ve třinácti exemplářích, které jsou nyní uloženy na několika různých místech.⁷⁴ Toto kázání se nám pokusil zpřístupnit František Šigut svojí edicí z roku 1944, jejíž celý název zní *Bolestná žalost a žalostná bolest. Kázání při exequiích za kardinála Wolfganga ze Schrattenbachu 27. srpna 1738 v Kroměříži*. Kázání přepsal dle transkripčních pravidel do dnešní podoby českého jazyka a doplnil ho o vlastní komentář a životopis Antonína Josefa Dresera.

3.1 Titulní list kázání

Co bude obsahem kázání a spoustu dalších důležitých informací nalezneme již na samotné úvodní straně. Důležitější a nákladnější tisky mívají titulní stranu graficky vyzdobenou. Pro Dreserovo kázání byla však zvolena tzv. typografická titulní strana, která využívá pouze vlastní text zvýrazněný střídáním rozličných velikostí nebo typů písma.⁷⁵ Tituly Dreserových pohřebních kázání jsou poměrně rozsáhlé a zasahují i na rub titulního listu, ačkoli bylo běžné nechávat toto místo prázdné.

Co všechno tedy můžeme vyčíst z titulu tohoto Dreserova kázání? Již vhodně zvolený název nám napovídá, o jaký text se nejspíš bude jednat: „*Bolestná žalost a žalostná bolest nad smrtí dobrotivého otce*.“ Bude se mluvit o smrti, bude se truchlit. Pro pohřební kázání opravdu velmi výstižné. Asi nejdůležitější věcí, která by také měla být patřičně zdůrazněná, je samozřejmě jméno zesnulého, na jehož život a skutky hodláme při smutečním obřadu vzpomínat. V našem případě se jedná o kardinála Wolfganga ze Schrattenbachu a jeho jméno je zviditelněno použitím co největší velikosti písma a umístěním do centrální části titulního listu. Ke jménu pak náleží všechny vážené tituly a významná oslovení, která akcentují biskupovu církevní i politickou kariéru. „*Jeho knížecí eminence, nejdůstojnější a vysoce osvícený pán,*

⁷³ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost a žalostná bolest...*, Olomouc 1738. VKOL, sign. II 34.020.

⁷⁴ Výsledky hledání v katalogu Clavius a výčet exemplářů na je k dispozici zde: <http://db.knihopis.org/1.dll?cll~2118>

⁷⁵ Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem*. s. 55.

kardinál ze Schrattenbachu,“ si tak vysloužil poměrně široký výčet prestižních politických postů. Je zde představen, mimo jiné, jako olomoucký biskup, kníže Svaté říše římské, císařský tajný rada, hrabě české královské kaple a někdejší místodržící Neapolského království.⁷⁶

Na druhou stranu titulního listu pak zbyly informace jako autor řeči, datum a místo konání pohřebního obřadu, dokonce i tiskař a místo vydání. Kázání proslovil „*farář a na ten čas děkan kralický*,“ Antonín Josef Dreser, při třídenních exekviích⁷⁷ za zmíněného kardinála v kolegiálním kostele svatého Mořice v Kroměříži 27. srpna 1738.⁷⁸ Vytiskeno pak bylo v Olomouci u Františka Antonína Hirnleho.⁷⁹ Je-li v textu zmíněna důležitá osoba, pak je zvykem připsat za její jméno tituly podtrhující tuto důležitost. Stejně jako jsme ukázali u výše zmíněného zesnulého kardinála, můžeme také nahlédnout do životní kariéry samotného autora, který je zde titulován jako doktor obojích práv, apoštolský protonotář, rada olomouckého biskupa, přisedící konzistoře, farář a děkan kralický.

3.2 Struktura a kompozice kázání

Dreser se své kázání pokusil vystavět dle tradičních norem a dodržet schéma tří hlavních částí, jak jsme je nastínili výše. Úvodním popisem ztemnělého kostela, potaženého černým sukem, v němž se koná smuteční slavnost, uvrhne kazatel posluchače do pochmurné, tesknivé nálady. Interiér chrámu se proměnil v temnou divadelní scénu, kde nám řečník brzy představí „*žalostnou a bolestnou tragédii*.“ Nyní může společně s obecnstvem hořekovat a bědovat nad ztrátou „*dobrotivýho otce*,“ který nás tu všechny do jednoho jako sirotky zanechal. Toto Lamentatio je postaveno na důkladně promyšleném konceptu. *Bolestná žalost* je ukázkovým příkladem konceptuální homiletiky. Tento koncept je založen na stále se opakujícím mottu, kterým

⁷⁶ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.; Biskupové byli vždy obdařeni titulem tajného císařského rady, ale šlo jen o čestné označení. (Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. Praha 1987. s. 44.)

⁷⁷ Exekvie, neboli smuteční slavnosti, za kardinála Schrattenbacha se konaly asi měsíc po jeho pohřbu.

⁷⁸ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

⁷⁹ Více informací o F. A. Hirnle zde: Myšák, M.: *Olomoucký měšťan a tiskař František Antonín Hirnle*. In: Elbel, M. – Jakubec, O. (ed.): *Olomoucké baroko*. 1. Olomouc 2010. s. 85-90.

je citát z Pláče Jeremiášova.⁸⁰ (Písmo svaté bylo hlavním pramenem, nejen pro Dresera, ale i ostatní kazatele.)

„Puppili facti sumus absque Patre.

Sirotci učiněni jsme bez Otce.“⁸¹

Dreser připomíná tradiční označení biskupů (pastýř, učitel, vůdce, štít víry, sloup církve apod.) a vybírá si z nich jedno, které podle něj nejpřesněji vystihuje zesnulého kardinála – „*dobrotivý Otec náš.*“ Na chvíli převede svoji řeč do ich-formy a v roli odcházejícího biskupa se slovy „*Bene valete. Dobře se mějte,*“ loučí s příbuznými, s přáteli i se všemi ostatními, jak urozenými tak prostými. Pro všechny byl jako Otec, který tu zanechal svá dítka a udělal z nich opuštěné a zarmoucené sirotky. A co víc, byl to opravdu dobrotivý otec, který se staral o blaho všech a vykonal mnoho dobrého, „*krom jiných mnoho tisíc tisíců milosrdných skutků.*“⁸² Byl vždy štědrý k chudým, a když věděl, že se blíží jeho konec, všechny své klenoty a bohatství chrámu Páně odkázal. Jak jinak ukončit bědování nad ztrátou tak skvělého člověka než výstižným a stále se opakujícím úvodním citátem: „*Všichni tedy říci musíme: sirotci učiněni jsme bez otce.*“⁸³

Následující část kázání, ukázkové laudatio, zaměřující se na oslavu zesnulého kardinála, je vkomponováno do druhého, taktéž působivého konceptu, ve kterém nám Dreser zprostředkovává Schrattenbachův životní příběh a vyjmenovává dílčí úspěchy jeho kariéry. Koncept postavil na myšlence, že kardinál ani tak nezemřel, jako se spíše velmi unavil a vysílil na svojí dlouhé životní cestě a nyní jen odpočívá po těžké práci. Není divu, vždyť celý život „*velikými kroky, a jak říkajíc skoky z ctnosti do ctnosti, z hodnosti do hodnosti, z důstojenství k důstojenství běžel.*“⁸⁴ Tím si Dreser ladně připravil půdu pro to, aby nám mohl s náležitou pýchou vylíčit všechny

⁸⁰ Pláč Jeremiášův je sbírka pěti žalozpěvů ve Starém zákoně. Citát pochází odtud: Pláč Jerem. Kap. 5. verš 3.

⁸¹ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost.*

⁸² Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost.*

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

Schrattenbachovy úspěchy a zásluhy.⁸⁵ Za každým dalším úspěchem je větou „*To byl skok!*“ podtržena linie konceptu, protože po tolika velikých a náročných skocích se nemůžeme divit, že je kardinál vyčerpán a znaven. Nyní konečně přišel čas jeho odpočinku.

Ať už umřel, nebo jen usnul, přece odešel a nás tu jako sirotky zanechal. Dreser se skrze úvodní citát ladně přenesl k dalšímu tématu. Když jsme jednoho otce pochováli, je třeba najít nového, také dobrotivého, všemi náležitými ctnostmi oplývajícího.

Celý exkurz do Schrattenbachovy kariéry je doprovázen častým poukazováním na jeho ctnostný a příkladný život. Již v mládí se choval „*tak ctnostně, tak nábožně, že víc k andělu než k člověku se podobal.*“⁸⁶ A když byl pak v roce 1711 zvolen olomouckým biskupem, „*jediná jeho starost byla, aby nectnosti, zlé obyčeje a navyklosti, bezbožnost, a obzvláště kacířstvo vykořenil.*“⁸⁷

Ctností, jimiž by měl biskup disponovat, je jistě mnoho. Sám Dreser jich uvádí celou řádku: „*Biskup má býti bez ouhony, jako Boží šafář, ne pyšný, ne hněvivý, ne opilec vína, ne bitec, ne žádostivý mrzkého zisku, ale přívětivý k hostem, dobrotivý, střídlivý, spravedlivý, svatý, zdrženlivý, ...*“ atd. Tyto ctnosti jsou však vedlejší. Existují totiž také hlavní křesťanské ctnosti, tzv. *Cardinales*, a jsou čtyři: spravedlnost, opatrnost, síla a střídmost.⁸⁸ Dreser si trošku pohrává s čísly a informacemi tak, aby mu seděly do výkladu. V kázání však nebyla ani tak důležitá pravda, jako spíš výsledný efekt. A tak se dozvídáme, že napočítal padesát olomouckých biskupů, kteří sídlili přímo v Olomouci a z nich pouze čtyři nesli na hlavě kardinálský klobouk. Ne že by snad všichni neoplývali mnohými ctnostmi, ale podle Dresera „*jednomu každému obzvláštním způsobem jedna obzvláštní se obzvláště připsati může.*“⁸⁹ A tak každého kardinála charakterizuje právě jedna ze zmíněných kardinálních ctností, přičemž našemu „*dobrotivému otci*“ je zde přisouzena opatrnost.

⁸⁵ Pro přiblížení Schrattenbachova života a kariéry můžeme využít například Šigutovu edici Dreserova kázání *Bolestná žalost*, nebo Zuberovy *Osudy moravské církve v 18. století (s. 105-129)*, který s Dreserovým kázáním také pracuje jako s jedním z pramenů k poznání Schrattenbachova života.

⁸⁶ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 17.

⁸⁷ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 19.

⁸⁸ *Justitia, Prudentia, Fortitudo, Temperantia*. Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

⁸⁹ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 25.

Proč Dreser trvá na tom, že Schrattenbach byl padesátým olomouckým biskupem? Ačkoli přiznává, že jak historiografie (v textu zmiňuje Paprockého *Zrcadlo slavného markrabství moravského* a Středovského dílo *Mercurius Moraviae*),⁹⁰ tak ikonografie (jako zdroj uvádí obrazy umístěné v sále olomoucké rezidence) počítá olomouckých biskupů padesát sedm, snaží se nám opakovaně podstrčit vlastní teorii. Dreser se odvolává na fakt, že ne všichni biskupové sídlili přímo v Olomouci a počítá olomoucké biskupy až od přenesení biskupské stolice do Olomouce. Dosud jich tu sedělo rovných padesát a právě se loučíme s posledním z nich. Jaká veliká ztráta. Nezbyvá než si přát, aby nám Bůh dal dalšího takového biskupa, který by se o svěřený úřad a lid stejně dobře a ctnostně staral. „*Zůstává tehdy na tom, abychom padesátého prvního biskupa zas dobrotivého otce dostali. Padesáte podle římských cifer píše se L. a jedno píše se I. a tak tehdy padesáte jednoho píše se LI. Ty dvě litery samy vás napomínají, abyste nám Llbivého, milého, a dobrotivého otce za biskupa vyvolili.*“⁹¹ Dreser tak pomocí hříčky čísel a slov vyjevil přání, aby se příštím olomouckým biskupem stal Jakub Arnošt z Lichtensteina-Castelkorna, který jím byl nakonec 11. října 1738 opravdu jednohlasně zvolen.⁹² Že kazatel myslel právě tohoto kandidáta na biskupský stolec je ještě mnohem více patrné z dalšího výkladu, kde píše, že potřebujeme biskupa, který by se ctnostmi třeptil jako světlý kámen. Pokud toto slovní spojení přeložíme do němčiny – lichten Stein – dostaneme jasnou indicii. R. Zuber sice píše o Dreserově slovní hříčce jako o vyplněné předpovědi, ale vezmeme-li v úvahu nejednoznačný průběh volby nového biskupa, stává se důvěryhodnější spíše teorie R. Pavlíčkové: „*Daleko pravděpodobněji svědčí vkomponovaná oslava nového pastýře o následných úpravách textu a skutečnosti, že kázání bylo připravováno pro tisk nejméně po dvou měsících od jeho proslovení.*“⁹³ (Řeč byla proslovena 27. srpna 1738, jak je uvedeno v titulu tištěného kázání a volba nového biskupa proběhla až mezi 9. a 11. říjnem téhož roku).

Poslední část kázání je poněkud problematická, protože nepřichází typické consolatio. Místo aby kazatel uklidnil pozůstalé ujištěním, že biskupova duše je nyní u

⁹⁰ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 41.

⁹¹ Tamtéž. s. 27.

⁹² Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. Praha 1987. s. 130-131. Zde také najdeme celý životopis Jakuba Arnošta Lichtenštejna.

⁹³ Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem*. s. 39.

našeho Pána v nebeském království, snaží se stupňovat zármutek nad ztrátou tak skvělého pastýře. „*Soudové Boží, jsou nepochopitelní. Kdo ví, kdo ví, jestli náš dobrotivý Otec, kterého síce tělo tuto odpočívá, kdo ví, jestli jeho duše jeho přísnou spravedlností Božskou není zajatá, a do očistcového žaláře vsazená.*“⁹⁴ I z očistce může duše zemřelého uniknout, avšak bude k tomu potřebovat pomoc nás všech. Pro objasnění využívá náš kazatel očistcové exemplum, které je pro kázání nad biskupy opravdu neobvyklé.⁹⁵ S využitím Athanasiova příběhu přirovnává Dreser očištěc a v něm polapenou duši k hluboké jámě, na jejímž dně jsou vzácné drahokamy. Aby je lidé dostali ven, upekli beránka tak, že byl lepkavý a vhodili ho do jámy, kde se na něj drahé kameny přilepily. Vůně masa pak přilákala orlici, která vynesla nahoru beránka i s pokladem. Podobně i my můžeme pomoci duši našeho pastýře, aby se dostala z hlubiny očistce ven. Proto Dreser nabádá duchovní otce, aby si vzpomněli a obětovali za něj mši, všichni ostatní pak aby se za něj modlili: „*Častokrát na něho v srdci vašem s vroucnou modlitbou, s dobrým skutkem a s špatnou almužnou pamatujte.*“⁹⁶ Učiníme-li tak, pak ne orlice, ale sám archanděl Michael vyzvedne jeho duši z jámy a odnese ji do nebe. Sám Dreser slibuje, že se za něj bude modlit tak dlouho a tak úpěnlivě, dokud „*ta Matička milosrdná toho mého dobrotivého Otce z toho žaláře nevysvobodí.*“⁹⁷ Když je kázání u konce, loučí se kazatel společně s truchlícím obecnstvem loučí se zesnulým kardinálem Schrattenbachem závěrečnou modlitbou.

3.3 Jazyk literárního díla

Dreserova kázání nejsou psána spisovným jazykem, který je formulován základním dílem té doby, tedy Bibli svatováclavskou, ale spíše se blíží řeči lidové, a to jak ve skladbě, tak v mluvnici a výběru slov.⁹⁸ Přesto však jeho text působí srozumitelně, lehce, místy až básnicky. K oživení promluvy a udržení pozornosti posluchačů využívá Dreser nejrůznější citáty, řečnické figury a obrazná pojmenování.

⁹⁴ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 31.

⁹⁵ Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem*. s. 166.

⁹⁶ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

⁹⁷ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

⁹⁸ Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*. s. 38.

Cituje-li v textu Písmo, pak je uvedeno nejprve latinské znění citátu a následně jeho překlad do češtiny.

3.4 Kázání jako historický pramen

Dreser byl dobrým znalcem nejen Písma svatého, ale i historie a historiografie. Několikrát zmiňuje dějiny olomouckého biskupství a její významné představitele. V souvislosti s historií kolegiálního kostela svatého Mořice v Kroměříži uvádí jak jejího zakladatele, Bruna ze Schaumburku, tak biskupa, který nechal chrám vlastním nákladem zrestaurovat a zvelebit, Stanislava Pavlovského.⁹⁹ Tento chrám si Schrattenbach v závěti zvolil za místo svého odpočinku, stejně jako jeho dva předchůdci, a to již zmíněný Bruno ze Schaumburku a také Ladislav z Kravař.¹⁰⁰

Podobně jako v dějinách olomoucké diecéze, vyzná se Dreser i ve Schrattenbachově příbuzenstvu a v historii jeho rodu, což dodává lesk nejen samotnému kázání, ale i jeho autorovi. Dreser zde uznal za vhodné vypovědět kardinálův životní příběh na pozadí jeho kariérních postupů, takže můžeme dílo využít také jako cenný biografický pramen.¹⁰¹

⁹⁹ Bruno ze Schaumburku byl ol. biskupem 1245-1281, založil město Kroměříž (1260). Stanislav Pavlovský byl ol. biskupem 1579-1599, mecenáš kultury a umění, podporovatel vzdělání.

¹⁰⁰ Ladislav z Kravař byl ol. biskupem v letech 1403-1408.

¹⁰¹ Schrattenbachovu biografii sepsal s využitím Dreserova kázání František Šigut ve své edici. Šigut, František: *Antonín Josef Dreser*.

4. Schmerzliche Trauer

Německá verze výše probraného kázání je po obsahové stránce téměř totožná s verzí českou.¹⁰² Díky zaznamenání jména iniciátora víme, že se jedná o dodatečně pořízený překlad české řeči do němčiny. Zmínka o tom, kdy text vyšel tiskem, však chybí.

4.1 Srovnání překladu s českým originálem

První strany titulních listů se shodují z hlediska obsahového i vizuálního, druhé strany se však liší (viz. příloha 1. a příloha 2.). V německé verzi chybí některé údaje, mimo jiné i datum pronesení řeči, text je zkrácen, aby zbyl prostor pro informaci novou. Jedná se o sdělení, že kázání bylo přeloženo do němčiny na žádost jeho příbuzného, hraběte Františka Antonína Schrattenbacha.¹⁰³ Hlavní členění na odstavce je zachováno, najdeme jen nepatrné odchylky. Po obsahové stránce jsou kázání téměř totožná, autor se snažil o opravdu věrný a doslovný překlad textu. Nicméně tu a tam vypouští detaily, které jsou většinou nepodstatné. V několika málo případech vynechává nedůležité informace, může tak jít například o vypuštění celé věty. Častěji však dochází ke zjednodušování košatých českých vět, snad kvůli lepší srozumitelnosti. S tím je pak spojeno vypouštění pouze jednotlivých slov, popřípadě jejich nahrazování výrazy jinými, které mají podobný význam. Vždy však dbá na to, aby nebyl pozměněn smysl vět v originálu. V důsledku toho není německý text tak květnatý a básnický jako česká předloha, je však stále srozumitelný a zachovává původní myšlenky. Například srovnáme-li pasáž, v níž se Dreser loučí se zesnulým kardinálem, zjistíme, že česká formulace je poněkud širší než německá, avšak stále vyjadřuje totéž. V českém textu volí slova „*Měj se dobře vysoce urozený, vzácný a vznešený starožitný Schrattenbachský rode, z kteréhožto krve já první v kardinálské hodnosti a důstojenství jsem jako nějaké slunce roku 1660 dne 12. měsíce září vzešel, tenkrát jsem se tobě*

¹⁰² Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer, Und Trauriger Schmerz...*, Ollmütz 1738. VKOL, sign. II 34.017.

¹⁰³ „*Nun aber auf hohes Verlangen des hoch und wohl gebohrnen herrn Herrn Frantz Anton Grafen von Schrattenbach ... in das Deutsche übersetzt.*“ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

zatměl,“¹⁰⁴ v německém překladu pak píše: „*Měj se dobře starodávný vysoce urozený Schrattenbachský rode, z kterého jsem roku 1660 dne 12. září jako nějaké jasné slunce vzešel, nyní jsem se zatměl.*“¹⁰⁵ Podobně překladatel ořezal a zkrátil pasáž, kde vyjmenovává všechny památky, o jejichž vystavění či vylepšení se kardinál za svého života zasloužil, „*které on velikým nákladem v biskupství svým buďto z gruntu vystavěl, buďto povýšil, buďto rozšířil, buďto prodloužil, buďto opravil, buďto obnovil a ozdobil.*“¹⁰⁶ V německém textu se v této pasáži dočteme pouze to, že tyto a jiné budovy „*on velikým nákladem v biskupství z části z gruntu postavil, z části vylepšil.*“¹⁰⁷ Opět se jedná o nepodstatné zjednodušení, na které v celém kázání narazíme ještě na několika dalších místech.

Vynechání některých informací je patrné například z pasáže týkající se kardinálovy smrti. Zatímco v českém textu zjistíme že „*na den sv. Máří Magdalény o devíti hodinách padesáti šesti minutách v noci kardinál Wolfgang z Schrattenbchu olomoucký biskup, běh života svého v královském městě Brně v Pánu dokonal,*“¹⁰⁸ v německém překladu se dočteme pouze že „*na den sv. Magdalény biskup Wolfgang odešel na věčný klid.*“¹⁰⁹ Dreser ochudil německého čtenáře o přesný čas kardinálova úmrtí pravděpodobně neúmyslně, protože tatáž informace je pak znovu zmíněna v jiné souvislosti, přičemž v tomto případě se český i německý text shoduje.

Na jednom místě se ovšem stalo, že do německého textu byla vložena informace navíc. Jedná se o pasáž, kde Dreser vysvětluje, proč počítá kardinála Schrattenbacha jako padesátého, nikoli padesátého sedmého olomouckého biskupa. Na tomtéž místě se taky dopouští chyby. V českém textu napsal, že byla biskupská stolice přenesena z Polešovic do Velehradu a z Velehradu do Olomouce, v německém textu naopak tvrdí, že byla zmíněná stolice přenesena z Velehradu do Polešovic a z Polešovic do

¹⁰⁴ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

¹⁰⁵ „Lebe wohl du uraltes hochgräflich Schrattenbachisches Haus, aus welchen ich anno 1660 den 12. September als eine hellglanzende Sonne aufgangen, nunmehr bin ich verfinstern worden.“ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

¹⁰⁶ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

¹⁰⁷ „Er mit grossen Kosten in dem Bisthumb theils aus dem Grund erhoben, theils verbessert.“ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

¹⁰⁸ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

¹⁰⁹ „An Mgдалenae Tag ist Wolfgangus Bischof zur ewigen Ruhe gegangen.“ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

Olomouce. Podle všeho se Dreser spletl v prvním případě a v německém překladu pak svůj omyl opravil, protože když se o tomtéž zmiňuje dále v textu, píše: „*Nebo sv. Crha nejprv jakožto biskup, potom pak jakožto arcibiskup na Velehradě byl, po kterýmžto jeho bratr sv. Strachota též na Velehradě, po nich ale Joannes I. a Joannes II. v Polešově seděl a teprv Andreas ex Dubraviciorum Prosapia okolo roku 1092 aneb podle jiných okolo roku 1097 z Polešova do Olomouce stolicí biskupskou přenesl.*“¹¹⁰ Kazatel tedy počítá mezi olomoucké biskupy jen ty, kteří sídlili v Olomouci, a těch bylo dosud rovných padesát. Do německého textu přidává autor zmínku o tom, odkud přejal toto tvrzení a píše, že pochází z „*do tisku dané latinské řeči, kterou složil rektor Tovaryšstva Ježíšova P. Joannes Miller při vysoce slavném nástupu jeho knížecí eminence kardinála ze Schrattenbachu dne 11. října roku 1712.*“¹¹¹

Dreser ve svém kázání zmiňuje také Cyrila a Metoděje a je zajímavé, jak si poradil se zápisem jejich jmen. V českém textu se přidržel staročeského označení Crha a Strachota, v němčině zvolil názvy Cyrilo a Methudio. Ostatní jména v textu jsou zaznamenána v nejrůznějších podobách, zdá se, že v jejich psaní není jednotný systém. Jejich konečná podoba je pravděpodobně dílem náhody a závisí na tom, jak dobře byl autor s daným jménem obeznámen. Pro jejich zápis používal češtinu, němčinu i latinu, výsledkem pak mohly být například tvary jako Joannes XI. Oczko Vlassimaeus aneb Vlasim (v českém textu) a Joannes XI. Oczko von Vlassim (v německém textu). Nemůžeme z toho však vyvozovat nějaké bližší závěry, protože k tomu by byla potřebná důkladná jazyková analýza.

Jediná opravdu podstatná odlišnost, která se v německém kázání objevuje, se týká oslovení kardinála Schrattenbacha. V českém textu o něm hovoří většinou jako o „*dobrotivým otci*“ nebo stařečkovi. „*Ach jak rozdílný byl tento onehdejší příjezd od oného příjezdu, který tento náš v Pánu usnulý stařeček roku 1718 držel.*“¹¹² V německém překladu je však místo toho několikrát označen jako „*kníže a pán.*“¹¹³ Z toho bychom mohli vyvodit, že bylo kázání při překladu do němčiny mírně upraveno,

¹¹⁰ Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*. Též: Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

¹¹¹ „*Der in Druck gegebenen Lateinischen Oration, welche magnificus P. rector Joannes Miler e societate Jesu bei dem hochfeierlichen Einzug Ihro hochfürstl. Eminentz Cardinalen von Schrattenbach den 11. Octob. 1712 abgeleget.*“ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

¹¹² Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost*.

¹¹³ „*Fürst und Herr.*“ Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer*.

aby vyhovovalo nárokům obecnstva, v tomto případě čtenářů. Jinými slovy by se mohlo jednat o odlišné sociální zacílení jednotlivých tisků.

Dnes víme, že při exekviích za kardinála Schrattenbacha pronesl 26. srpna 1738 německou pohřební řeč Ondřej Antonín Richter¹¹⁴ a Antonín Josef Dreser vystoupil se svým českým kázáním až následujícího dne. Byla-li proslovena dvě různá kázání, aby si na své přišlo jak německé tak české posluchačstvo, nabízí se otázka, proč si kardinálův synovec, František Antonín Schrattenbach, objednal překlad českého kázání do němčiny. Obě řeči byly navíc vydány tiskem, takže důvodem nemohla být absence německého tisku.

¹¹⁴ Čapská, Veronika: *Confinia Moraviae. Kazatel Ondřej Antonín Richter*. 1/2008, s. 351.

5. Život nesmrtelný

Druhé kázání z Dreserovy pohřební homiletické produkce nese název „*Život nesmrtelný*“¹¹⁵ a podle katalogu Clavius se jeho výtisk z roku 1741 dochoval do dnes v šesti exemplářích.¹¹⁶

5.1 Titulní list kázání

Stejně jako u předchozího tisku je titulní list plně popsán z obou stran a i zde byla použita tzv. typografická titulní strana - jednotlivé informace jsou zvýrazněny odstupňováním velikosti písma podle důležitosti, na druhé straně je pak významnost některých jmen podtržena použitím majuskuly.

Z titulního listu kázání vyčteme mnoho podstatných faktů. V první řadě jsme obeznámeni se jménem zesnulého a se všemi k němu příslušnými tituly a hodnostmi, jak bývá zvykem. V tomto případě se jedná o ženu, „*vysoce osvícenou a vysoce urozenou paní, paní Maximiliánu Marii Beatricis, kněžnu z Liechtensteinu, ovdovělou hraběnku z Rottalu.*“ Kázání pronesl Antonín Josef Dreser 17. května roku 1741, a to v češtině neboli „*v moravské řeči,*“ jak je uvedeno přímo v textu. Tiskem kázání vyšlo v témže roce, přesné datum však není zaznamenáno. Na žádost a náklad syna zesulé kněžny, hraběte Františka Antonína z Rottalu, zmíněnou pohřební řeč „*v moravským i německým jazyku na světlo vydal Antonín Josef Dreser, v Olomouci u Františka Antonína Hirnle.*“

Na druhé straně titulního listu je v podstatě shrnut hlavní program exekvií, což dodává celému kázání jistý lesk. Čtenář má možnost představit si opravdu pompézní obřad a přemýšlet nad tím, jak vážená musela být zesulá kněžna i celý Rottalovský rod, když vynaložili tolik finančních prostředků na to, aby se s ní rozloučili s odpovídající důstojností. První den exekvií, konaných ve farním kostele v Holešově,

¹¹⁵ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný vysoce osvíceney a vysoce urozeney paní, paní Maximiliány Marie Beatricis, Sv. Římské říše rozené kněžny z Liechtensteinu, ovdovělé hraběnky z Rottalu ...*, Olomouc 1741. VKOL, sign. II 34.021/2.

¹¹⁶ Výsledky hledání v katalogu Clavius a výčet exemplářů na je k dispozici zde: <http://db.knihopis.org/l.dll?cll~2119>

sloužil mši svatou významný olomoucký biskup, Jakub Arnošt z Lichtenštejna-Kastelkornu.¹¹⁷ Poté bylo prosloveno německé pohřební kázání, jehož přípravou a přednesem byl pověřen Jan František Hertl, děkan kostela sv. Mořice v Kroměříži. Na závěr zazpíval slavné requiem Otto Honorius, hrabě z Egkhu a Hungersbachu, probošt olomoucké kapituly. Druhý den bylo na pořadu Dreserovo české kázání, slavné requiem pak měl Leopold II. Bedřich, hrabě z Egkhu a Hungersbachu.¹¹⁸ Poslední den exekvií bylo requiem v režii hraběte Maxmiliána z Hamiltonu. „*K zavírce pak tej všechnej slavnosti Sacrum Votivum de Beata, aneb slavnou spívanou mši o Panně Marii měl z vrchu opáčený kazatel Antonín Josef Dreser.*“¹¹⁹

5.2 Struktura a kompozice kázání

Při přípravě této pohřební řeči postupoval Dreser podle vlastního osvědčeného schématu, opět se přidržel členění do základních tří částí, které uspořádal stejným způsobem jako v kázání předešlém. Promluva začíná lamentatiem, to přechází v laudatio a končí consolatiem. Tento text je další ukázkou konceptuální homiletiky a opírá se o četné citáty z Písma. Citát Dreser vždy zmíní napřed v latinském znění a poté ho přeloží do češtiny, aby jeho slovům rozumělo i latiny neznalé obecnstvo. Co se týče jazyka a vyjadřovacích prostředků tohoto díla, můžeme o nich říci totéž, co u textu prvního a je tedy zbytečné věnovat jim dále samostatnou kapitolu.

Rámcový koncept celého kázání je založen na často opakovaném citátu z Janova evangelia.¹²⁰

„Omnis, qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum.

Každý, kdo jest živ a věří ve mne, neumřet na věky.“¹²¹

V úvodní části Dreser hovoří o nevyhnutelnosti smrti, nestálosti a pomíjivosti života. Celá pasáž působí hodně depresivně a jistě splnila autorův prvotní záměr a

¹¹⁷ V textu uveden jako Jacobus Ernestus, biskup olomoucký.

¹¹⁸ V textu uveden jako Leopoldus Fridericus.

¹¹⁹ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný*.

¹²⁰ Evangelium podle Jana, kap. 11, verš 25.

¹²¹ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný*.

uvrhla pozůstalé truchlící obecnstvo do pochmurné nálady. Zároveň je na tomto místě dosti překvapující autorova snaha o rým, která mohla naopak působit jistým způsobem vesele. Problém je ale v tom, že nevíme, zda jde o důsledný zápis přednesené promluvy, nebo Dreser kázání pro tisk upravoval a s veršováním si pohrál až na papíře. První verše se několikrát opakují a představují jak odpověď na kazatelovy řečnické otázky, tak základní pravdu, zákonitost tohoto světa.

*„Bože můj! Copak tehdy všichni umřítí musí?
Ovšem, a to každý, kdo se narodil skusí,
nebo mladý umřít může a starý musí.“¹²²*

Dreser tedy postavil svoji úvodní řeč na tom, že každý, bez výjimky, musí jednou umřít. Jeho další verše tuto smutnou pravdu jen potvrzují:

*„A právě člověk vychází na tento svět jako polní květ,
v málo pak létech od smrti setřín bývá jako kmet;
utíká, běží, pomine jako stín,
sotva tu trochu pobude, brzo je hin.“¹²³*

Nyní musíme říci, že i paní Maxmiliána Marie Beatrice, hraběnka z Rottalu, již umřela. Stalo se tak 13. dubna 1741 v Brně.

Tímto úvodem si Dreser připravil půdu pro svůj koncept, v němž se nám vynasnaží objasnit důvody svého tvrzení, že tato „*vysoce urozená a vysoce osvícená paní*“ nezemřela, ale jen usnula. Konečně se tedy kazatel dostává k jádru své řeči, kterým je pokus dokázat, že zesnulá kněžna má život nesmrtelný, jak předznamenává již v titulu kázání. A přestože se nyní zdá, že ta „*dobrotivá máteř*“ umřela, nechce a nemůže tomu uvěřit, „*nebo ona neumřela, ale jenom usnula ve jménu Páně.*“ Nyní se Dreser pouští do zdlouhavého vysvětlování všech důvodů, kterými nás chce přesvědčit o pravdivosti předešlého úsudku, přičemž všechny své hypotézy opírá o vhodně zvolené výroky svatých. Jeden zaštiťuje druhý a ten zase třetí, takže na konci kázání má

¹²² Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný.*

¹²³ Tamtéž.

posluchač, případně čtenář, pocit, že s vyvozeným závěr snad ani není možné nesouhlasit.

Na pozadí dokazování, že kněžna neumřela, ale jen tvrdě spí, se rozvíjí ukázkové laudatio, které má oslavit jak zesnulou vdovu z Rottalu, tak celou její rodinu i široké příbuzenstvo. První důkaz nesmrtelnosti Maxmiliány Marie Beatricis vyplývá již z úvodního citátu z Janova evangelia. „*Kdo živ jest a věří ve mě, neumřet na věky. Tak tehdy této vysoce osvícené kněžny je život nesmrtelný.*“¹²⁴ A podle slov samotného kazatele, který přiznává, že se na zemřelou dotazoval těch, jenž ji za života dobře znali, byla kněžna hluboce věřící a zbožná žena, která se celé dny modlila a sama velkou měrou financovala konání mši svatých. Vedla příkladný a ctnostný život tak, „*že její celý život byl pouhá jedna jediná ctnost.*“ Jakým jiným způsobem by mohl kazatel oslavit zesnulou, než opěvováním a vypočítáváním všech jejích ctností a dobrých skutků. Toto téma bylo Dreserovou silnou stránkou, a tak nešetřil slovy, aby hraběnku z Rottalu dostatečně vychválil. Všechny ctnosti, které jí byly vlastní, pobožnost, tichost, pokora, poníženost, přívětivost, střídmost, dobrota, štedrost a milosrdenství se podle Dreserových slov „*z života matky s ní narodily.*“ I když umře člověk, ctnosti nikoli. Byla-li naše kněžna ctnost sama, pak z toho musíme vyvodit, že nezemřela. Ctnosti navíc přecházejí do našich potomků, takže můžeme říci, že v jejich skutcích a ctnostech jsou rodiče stále živí, „*dítka dávají rodičům svým život nesmrtelný.*“

Se zbožností a ctnostmi souviselo také konání dobrých skutků. A Maxmiliána Marie Beatrice za svého života učinila tolik dobrého, že nyní bude mít jistě mnoho orodovníků, kteří se dnes i v budoucnu pomodlí za její duši. Pro oživení promluvy vkládá kazatel exemplum ze Skutků apoštolů. Přirovnává hraběnku z Rottalu k dívce Tabitě, která vykonala mnoho dobrých skutků a almužen, jednoho dne se však roznemohla a umřela. Povolali k ní apoštola Petra, který se právě nacházel poblíž těch míst. Plačící vdovy jeho srdce pohnuly natolik, že se za Tabitu u Boha přimluvil a s jeho pomocí ji vzkřísil. Stejně jako tenkrát tu dnes plačící zástup pozůstalých truchlí nad smrtí milované paní a matky. „*Týž jest možná, abych já tenkrát Petrem byl a vám ubohé vdovy a opuštění sirotci tuto dobrotivou Tabithu zkrísiti mohl!*“¹²⁵ Kazatel

¹²⁴ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný.*

¹²⁵ Tamtéž.

nepropadá zármutku, neboť má naději, že přesto všechno tato dobrotivá žena přece neumřela. Tak se Dreser dostává k poslední části své řeči, když se snaží uklidnit pozůstalé a ujistit je o tom, že jejich kněžna má život věčný, neboť věřila v Krista a jak stojí v Písmu, kdo v něj věří, neumře na věky. Opět se zde několikrát objevuje úvodní citát, protože právě jím je zaštitěna nesmrtelnost hraběnčina života.

Aby kazatel nenechal truchlící pozůstalé odejít domů s pocitem, že hraběnka vede dál šťastný život v Božím království a není tedy důvod k zármutku a oplakávání, vnáší do svého předešlého pevného přesvědčení pochybnost. Připouští jistou možnost, že se duše zesnulé mohla kvůli nějakému drobnému provinění dostat do očišcového vězení, kde nyní trpí velikou nouzí. A protože ona pro všechny své bližní tolik dobrého vykonala, je teď na nich, aby se jí za to odvděčili a její duši z toho vězení pomohli. Kazatel jmenovitě apeluje na její děti, aby své milované matce srdce darovali, a vyzývá i všechny ostatní, ke kterým byla vždy štedrá a milosrdná, aby na ni „*častokráte v srdci s vroucnou molitbou, dobrým skutkem a malou almužnou pamatovali.*“ Znovu připomíná vzkříšení Tabity a nabádá pozůstalé, aby se po vzoru sv. Petra za hraběnku modlili a u Pána přimlouvali. Své kázání pak Dreser uzavírá výše zmíněným úvodním citátem.

5.3 Kázání jako historický pramen

Ačkoli při pohřebních kázáních dochází k přehánění a zveličování úspěchů a ctností zemřelého, kvůli čemuž je musíme zkoumat s obezřetností a střízlivostí, může nám tentýž text prozradit řadu jiných zajímavých informací, týkajících se nebožtíkovy rodiny a příbuzenstva, nebo místa, s nímž je tato rodina spjata. Z tohoto kázání můžeme usuzovat, že se Dreser před sepsáním své promluvy řádně obeznámil s historií rodu Rottalů a k jeho oslavě využil maximum získaných poznatků.

Maxmiliána Marie Beatrice, „*Svaté říše římské urozená kněžna z Liechtensteinu, ovdovělá hraběnka z Rottalu, paní na Zborovicích,*“ se narodila v roce 1671. V necelých dvaceti letech se provdala za hraběte Zikmunda z Rottalu, kterému byla 27 let dobrou manželkou, porodila mu jedenáct dětí, z nichž se dospělého věku dožily

čtyři. Když její muž 7. prosince 1717 zemřel, zůstala po zbylých 24 let svého života ctnostnou vdovou. Z tohoto světa odešla, jak bylo zmíněno výše, 13. dubna 1741.

Dreser klade důraz na to, že zesnulá hraběnka pochází z rodu Lichtenštejnů. Do své promluvy pak šikovně vkládá připomínku slavné události z 23. července 1515, kdy se ve Vídni konala svatba Zikmunda I. Dietrichsteina a Barbory z Rottalu, která byla nemanželskou dcerou císaře Maxmiliána I. Mít ve svém rodu významné předky se vždy velmi cenilo, a proto se náš kazatel o této slavnosti podrobně rozepisuje. „*Při kterýžto svatbě při tabuli Maxmilián císař uprostřed, vedle něho na pravé ruce Barbora, slečna z Rottalu, na levé Anna Ladislava uherskýho krále dcera, vedle nevěsty král uherský Ladislav, vedle Ladislavové dcery Anny Sigismundus, král polský, vedle něho Anna krále španhelskýho Filipa dcera, vedle té kníže Ludvík, krále uherskýho Ladislava syn, vedle něho nejvyšší hofmistrová u předjmenovanej krále španhelskýho dcery, jakožto nevěsty paní máma a vedle tej Zikmund z Dietrichsteinu jakožto ženich seděl.*“¹²⁶ Aby vyzdvihl slávu rodu Lichtenštejnů, připomíná Dreser i některé starší události, například tažení proti Prusům v roce 1245, kterého se účastnil i Jindřich I. z Lichtenštejna.

¹²⁶ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný*.

6. Unsterbliches Leben

Německá verze výše probraného kázání byla sepsaná a k tisku připravená jejím autorem, kazatelem Antonínem Josefem Dreserem, na žádost syna zesnulé hraběnky Maxmiliány Marie Beatrice, Františka Antonína z Rottalu. Vytisknuto bylo v roce 1741 v Olomouci, u tamního městského tiskaře Františka Antonína Hirnleho.

6.1 Srovnání překladu s českým originálem

V případě Dreserových tisků *Život nesmrtelný* a *Unsterbliches Leben* bychom si měli nejprve udělat jasno v okolnostech jejich vzniku.¹²⁷ Z titulních stran, které nám v obou případech podávají tytéž informace, známe jak přesné datum přednesení české pohřební řeči, tak rok vydání těchto dvou kázání tiskem. Důležitá je pro nás věta, kde stojí, že na žádost a náklad hraběte Františka Antonína z Rottalu vydal Dreser kázání v „*moravským i německým jazyku*“, v německém tisku je pak napsáno „*v německé i moravské řeči*.“ To, že zaměnil pořadí jazyků, samo o ničem nevyovídá. Ze zmíněného je však patrné, že kázání byla objednána současně a autor na nich pracoval v témže čase, což mělo jistě také vliv na jejich výslednou podobu. Jaký byl jeho pracovní postup a v jakém pořadí kázání sepisoval, není nikde uvedeno. Z informací, které jsou nám známé, však soudím, že když Dreser přednesl kázání v češtině, připravil pro tisk nejprve text český a teprve poté pracoval na překladu do němčiny. Můžeme tedy říci, že český tisk je originál a německý je jeho překladem. Domnívám se, že autor postupoval tímto způsobem, protože stvoření českého kázání bylo jednodušší, neboť pro jeho sepsání mohl použít jako podklad poznámky pořízené v době, kdy se připravoval na svůj řečnický výstup.

Po obsahové stránce je německý překlad totožný s českým originálem. Po jejich důkladném srovnání lze konstatovat, že autor se velice snažil o to, aby kázání byla identická. Jedná se opravdu o co možná nejvíce doslovný překlad a k vynechání

¹²⁷ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný*. Dreser, Anonius Josephus: *Unsterbliches Leben*.

některých slov či vět, stejně jako k jejich pozměnění za účelem lepší srozumitelnosti, dochází jen zřídka.

Jak jsem zmínila výše, vyhrál si Dreser v českém textu s některými pasážemi a napsal je ve verších. V německém textu tyto části jakýkoli náznak rýmu postrádají. Bylo jistě obtížné utvořit německé věty tak, aby se rýmovaly a zároveň odpovídaly originálu. Proto je autor pouze doslovně přeložil. Nicméně výjimka potvrzuje pravidlo, a tak se Dreser v závěru kázání loučí se zesnulou hraběnkou dvěma latinskými veršovanými chronogramy, přičemž si dal práci s tím, aby se jejich překlad rýmoval v českém i německém textu.

*„Ty bílý kříži v červeném poli,
budiž můj vůdce, buď patron dobrý.
Když ty mne povedeš, já štíastně půjdu
a blahoslaveným se čítat budu.“¹²⁸*

*„O weisses gnaden Kreuz, führ mich zum Streiten an!
Daß ich das rothe Feld erhalt zum Sieges-Plan.
Wann du mein Führer bist, da wird dein Gnaden-Schein
mein Glücke und mein Trost, ja gar mein Leben sein.“¹²⁹*

Ačkoli v případě překladu kázání *Bolestná žalost* jsem uvedla, že se projevuje vynechávání slov a zjednodušování vět, je nyní nutné říci, že dochází spíše k procesu opačnému. Většina překladu se striktně přidržuje předlohy, někdy dochází k opisu téže části textu zvolením jiného pořadí vět. Důvodem byla opět lepší srozumitelnost některých obtížně přeložitelných pasáží, nikdy však jejich zjednodušení. Ojedinele se dokonce vyskytují případy, kdy je v německém textu řečeno více než v českém. To je patrné například v pasáži, kde se Dreser rozepisuje o hrůzách očišťovacího vězení. V německém textu se tato část natáhla na téměř jednou tak dlouhý odstavec, který ale obsahově podává stále tutéž informaci, jen k tomu využívá více synonymních výrazů a slovních spojení.

¹²⁸ Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný*.

¹²⁹ Dreser, Anonius Josephus: *Unsterbliches Leben*.

Protože se po obsahové stránce kázání neliší, můžeme srovnáním těchto dvou textů odhalit pouze drobné rozdíly, které nemá smysl obšírněji rozepisovat, protože se jedná víceméně jen o další příklady toho, co bylo řečeno výše. Na závěr bych zmínila ještě jeden nepatrný překladový detail, u kterého však nevidím nějaký hlubší záměr ani nedokážu vysvětlit proč tomu tak je. V prvním probíraném kázání i jeho překladu a v české verzi kázání druhého ponechává Dreser výraz *exequie* v této nepřeložené, jazyku nepřizpůsobené podobě. V posledním tisku, *Schmerzliche Trauer*, od této podoby upouští a výraz překládá do němčiny jako *Leich-Bestattung*, což bychom mohli v češtině vyjádřit jako *počování mrtvého*. Otázkou zůstává, proč autor provedl tuto úpravu, případně z jakého důvodu neudělal totéž i v češtině.

7. Výsledky analýzy a srovnání tisků

Dosud jsem srovnávala dvě verze téhož kázání a hledala rozdíly mezi předlohou a překladem. K dotvoření pohledu na Dreserovu pohřební kazatelskou produkci bych nyní ráda porovnála tato dvě kázání mezi sebou, neboť jde o díla téhož autora a mají mnoho společných znaků.

Antonín Josef Dreser musel za celou svoji kazatelskou dráhu přednést jistě nespočet kázání. Jako každého kněze ho očekávalo pravidelné posluchačstvo při nedělních mších a jako nadaného kazatele pak řada pozvání k přednesení řeči slavnostních i smutečních. Z toho můžeme soudit, že kazatel musel být v jejich přípravě dostatečně zběhlý. Ze zkoumaných tisků je patrné, že si vytvořil určitý, jemu vlastní styl výstavby takových promluv a toho se pak v rámci možností přidržel. Jeho kázání jsou příkladem konceptuální homiletiky. V obou případech je koncept založen na opakování citátu z Písma. Obě pohřební kázání jsou si v základních rysech hodně podobná. V úvodu promluvy kazatel hořekuje nad smrtí nebožtíka, načež se snaží ukázat, že vlastně nezemřel, ale jen usnul, pomocí řetězce vzájemně provázaných biblických, a tudíž neomylných veršů.¹³⁰ Chvála ctností, stejně jako oslava skutků a rodu zesnulého je částí, kde Dreser nešetří svojí výmluvností. Vždyť to byl také hlavní záměr pohřební promluvy. Oblíbeným prostředkem k oživení kázání bylo exemplum. Závěrečná část je vystavěná stejným způsobem, dokonce se kazatel odvolává v pozdějším kázání na to, co již probíral v kázání předešlém.

V textu najdeme řadu detailů, které se vyskytují v obou kázáních a naznačují, že pokud se Dreserovi osvědčily některé pasáže a obraty, neváhá je opětovně využít v dalších dílech. Jedná se například o část s očištcovým žalářem, o dokazování, že nebožtík nezemřel, ale jen usnul, nebo o pouhé označení zesnulého či zesnulé obraty „*dobrotivý otec*“ a „*dobrotivá máteř*.“ Příprava kázání mohla být poměrně náročnou záležitostí. Zjistit co nejvíce informací o zemřelém a zakomponovat je do důkladně promyšleného a uceleného konceptu tak, aby na sebe jednotlivé části logicky navazovaly a zároveň celá řeč byla dostatečně působivá, to všechno vyžadovalo

¹³⁰ V katolické církvi je Písmo Svaté samotná pravda zjevená od Boha a pro věřící představuje neomylnou autoritu.

dostatek času. Na přípravu svého rétorického výstupu měl Dreser v obou případech zhruba měsíc.¹³¹ Na to, zda to byl dostatečný čas k vytvoření kázání, bychom se museli zeptat samotného autora, avšak z jejich výsledné podoby můžeme soudit, že to bylo možné stihnout. O tom, kolik času měl kazatel na upravení řeči pro tisk, nemáme bližší informace. Autorova práce však již nebyla podmíněna datem rychle se blížících smutečních slavností.

Budeme-li chtít mezi těmito dvěma kázáními najít rozdíly, bude třeba hledat v poněkud jiné oblasti. Kázání *Bolestná žalost* je propracovanější a bohatší, Dreser si dal opravdu záležet, aby oslavil kardinála Schrattenbacha s náležitou pompézností a grácií. Odpovídá to samozřejmě velikosti a významnosti exequií. Proslovit pohřební řeč nad důležitým církevním hodnostářem, v tomto případě dokonce nad kardinálem pocházejícím z vlivného rodu, byla pro kazatele velkou ctí a zároveň možností předvést své řečnické umění a zviditelnit vlastní jméno. Kázání nad hraběnkou z Rottalu je kratší, ve srovnání s prvním není tak pečlivě vypilované. Při srovnání tisků originálů a překladů zjistíme zajímavou věc. První kázání je v české verzi vybroušenější, v německém překladu zatím dochází k mírným zjednodušením. Ve druhém kázání to vypadá, že si autor dal záležet stejnou měrou na obou textech a nechtěl německý překlad o nic ochudit. O tom svědčí i výše zmíněné veršované chronogramy. Důvodem by mohl být výše zmíněný fakt, že na tiscích pro hraběte z Rottalu pracoval Dreser současně, zatímco německý překlad kázání nad Schrattenbachem mohl být pořízen až s časovým odstupem.

¹³¹ Kardinál Schrattenbach zemřel. 22. 7. 1938 a kázání bylo proneseno 27. 8. 1938. Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost.*; Maxmiliána Marie Beatrice z Rottalu zemřela 13. 4. 1741, kázání bylo proneseno 17. 5. 1741. Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný.*

8. Jazykové mutace v kontextu cizojazyčné bohemikální literatury

Zájem o německy psanou literaturu v českých zemích se nejprve rozšířil v souvislosti s působením německé reformace a následně i s přesídlením Rudolfova císařského dvora do Prahy. Vzestup cizích jazyků se prohloubil ve druhé polovině 17. století, kdy se začaly projevovat důsledky poměrně vysoké populační směny (odchod nekatolíků a příliv cizinců) a zvýšeného působení státního správního aparátu, který byl v absolutistické monarchii veden německy.¹³²

Jak bylo výše řečeno, patřila homiletika v raném novověku k nejrozšířenějším literárním žánrům a můžeme se tedy domnívat, že současně se zvýšením zájmu o německy psanou literaturu rostla i potřeba německých pohřebních řečí. Stalo se zvykem, že při významných církevních nebo aristokratických pohřebních slavnostech bylo pronášeno hned několik kázání, často právě v různých jazycích v závislosti na sociálním prostředí. Na našem území tak vznikala kázání německá, česká i latinská.

Moje práce se zabývá studiem jazykových mutací pohřebních kázání, tedy případem, kdy bylo totéž kázání vydáno ve dvou verzích, jedno v češtině a druhé v němčině. Tento jev byl podle Miloše Sládka něčím ojedinělým, což vyplývá i z dosavadních průzkumů dochovaných tisků pohřebních kázání na našem území.¹³³ Přesto se domnívám, že pouze z nedostatku dochovaných tisků nemůžeme tvrdit, že žádné takové nebyly. Když se zamyslíme nad důvody, na jejichž základě byly pořízeny překlady Dreserových kázání, musíme přinejmenším připustit, že tytéž důvody mohly vést ke vzniku dalších jazykových mutací. Proč tedy vůbec došlo k vydání Dreserových pohřebních řečí v češtině i němčině? Víme, že v případě obojích exekvií, jak za kardinála Schrattenbacha, tak za hraběnku z Rottalu, vystoupil nejen Dreser se svým českým kázáním, ale byl pozván i jiný kazatel, který svoji řeč přednesl v němčině. Nemůžeme tedy říci, že by Dreserovy překlady vznikly z nedostatku německých pohřebních kázání nad konkrétním zesnulým. I když vyloučíme tuto možnost, zůstane

¹³² Hejnic, Josef - Baďurová, Anežka - Bohatcová, Mirjam: *Cizojazyčná bohemikální literatura 16. - 18. století. (Dosavadní studium a cíle výzkumu.)* In: *Listy filologické* 112/1989, s. 220.

¹³³ Sládek, Miloš: *Vítr jest život člověka.* s. 165. Srov. Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem.* s. 43.

nám stále dost prostoru pro dohady o pravém důvodu vzniku jazykových mutací. Abychom vyloučili i další, málo pravděpodobnou možnost, a to že překlady čas od času vznikaly a nebyly jen výjimečnou záležitostí, ale nedochovaly se, nebo dosud nebyly objeveny, museli bychom provést hloubkovo sondu do českých i cizojazyčných tisků vydaných v raném novověku v jazykově českém i německém prostředí. Kdybychom chtěli tvrdit, že jazykové mutace vnikaly jen výjimečně, na speciální žádost některého z pozůstalých, museli bychom vysvětlit, proč k tomu došlo ve dvou případech u téhož kazatele, přičemž v jednom případě se jedná o kázání nad církevním hodnostářem, ve druhém o kázání nad šlechtičnou a jejich objednateli jsou příslušníci jiných šlechtických rodů. Nabízí se nám také úvaha nad tím, zda iniciátorem vydání jazykových mutací nemohl být samotný Dreser, avšak tady bychom se dostali na pole čistých spekulací. Po analýze Dreserových tisků, v nichž se mi nepodařilo objevit jakoukoli zásadní indicii, která by navedla naše úvahy správným směrem, mi připadá nejpravděpodobnější možnost, že Dreser byl oblíbeným a váženým kazatelem, že jeho kázání bylo obzvláště zdařilé a objednatel překladu nechtěl německy mluvící pozůstalé o tak vybroušenou pohřební řeč ochudit. To by vysvětlovalo, proč se nám od něj dochovaly hned dvě německé jazykové mutace českých pohřebních řečí.

Závěr

Jazykové mutace tisků raně novověkých pohřebních kázání v českém prostředí jsou velmi málo početnou skupinou, v níž dílo Antonína Josefa Dresera navíc představuje zcela výjimečný případ. Z homiletické produkce tohoto kazatele se nám dochovaly hned dva překlady českých tisků do němčiny, přičemž okolnosti jejich vzniku spolu (alespoň zdánlivě) nesouvisí. Po důkladné analýze a srovnání německých jazykových mutací s jejich českými předlohami jsem došla k některým zajímavým závěrům.

Ve své práci jsem se pokusila pomocí stručného exkurzu do raně novověké homiletiky nastínit současný stav bádání a problémy s ním spojené. Na pozadí barokního kazatelství, speciálně pak pohřební homiletiky, jsem se zabývala životem a dílem kněze a kazatele Antonína Josefa Dresera. Těžištěm této práce byl podrobný průzkum a porovnání Dreserových jazykových mutací. Cílem bylo odhalit v textech možné obsahové posuny a zkoumat jejich příčiny, detailně srovnat překlady s originály, najít a v širším kontextu vysvětlit změny a rozdíly, k nimž došlo při překladu z češtiny do němčiny. V neposlední řadě jsem se také pokusila odvodit možné příčiny vzniku jazykových mutací.

Po pečlivém srovnání překladů s předlohami bylo jistým zklamáním zjištění, že po obsahové stránce jsou Dreserovy jazykové mutace totožné a nedošlo tu k žádným větším posunům. Nicméně i fakt, že se autor důsledně přidrží předlohy a nesnaží se do překladu provádět cílené zásahy, může být přínosný pro širší analýzu jazykových mutací a srovnání s ostatními tisky dalších autorů.

První kázání bylo prosloveno nad smrtí vysokého církevního hodnostáře, kardinála Wolfganga Schrattenbacha a jeho struktura a slohová vytříbenost dokazují Dreserovo nadání pro tento literární žánr. Rozdíly mezi českým originálem a německým překladem jsou spíše nedůležitého rázu. V rámci lepší srozumitelnosti jsou složité české věty a souvětí zjednodušeny, opsány jiným způsobem nebo ochuzeny o některé nadbytečné synonymní výrazy. Smysl textu však zůstává nepozměněn. Jediným podstatným rozdílem mezi těmito tisky spočívá v pozměněném oslovení kardinála.

Z českého „*stařečka*“ se v německé jazykové mutaci stává „*kníže a pán*,“ což svědčí o tom, že adresátem tisku je pravděpodobně rozdílné sociální prostředí.

Druhé kázání pochází z prostředí šlechtického rodu Rottalů, a bylo sepsáno k oslavě zesnulé hraběnky Maxmiliány Marie Beatrice, původem z rodu Lichtenštejnů. Obsahově je pohřební řeč nad hraběnkou sice nepatrně chudší než kázání nad výše zmíněným kardinálem, přesto je však dovedené k maximální dokonalosti, o čemž nás přesvědčují například některé zveršované pasáže, jak v českém, tak německém tisku. V případě tohoto kázání se jedná o doslovný překlad, odlišnosti jsou málo časté a týkají se nepodstatných detailů.

Srovnáme-li tato dvě kázání mezi sebou, bez ohledu na překlady, zjistíme, že jsou si velmi podobná a je patrné, že se autor přidržel téže koncepce.

Jednoznačně nevyřešenou otázkou zůstává motiv, na jehož základě byly pořízeny překlady českých kázání do němčiny. Tento jev byl pro raně novověkou homiletickou produkci v českém prostředí velmi netypický a přesto se u Dresera vyskytl hned dvakrát. V obou případech známe objednavatele tisku, nevíme však, proč bylo tak důležité mít překlad Dreserova kázání, když byl k dispozici tisk originální německé pohřební řeči. Dle mého soudu mohlo být důvodem kazatelovo dobré jméno a rétorické nadání. Dochované tisky mluví samy za sebe.

V průběhu svého výzkumu jsem došla k závěru, že Dreserovy jazykové mutace pohřebních kázání nejsou ničím typickým, ale spíše unikátním a není možné závěry získané pomocí jejich analýzy zobecňovat a vztahovat na jiné překlady. K nalezení typických znaků jazykových mutací by bylo třeba provést důkladné srovnání s ostatními, dosud známými cizojazyčnými bohemikálními překlady.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

- Dreser, Antonín Josef: *Bolestná žalost a žalostná bolest nad smrtí dobrotivého otce, totižto jeho knížecí eminenci, nejdůstojnějšího a vysoce osvíceného pána, pána Wolfganga Hannibala, Svaté římské církve pod založením sv. Marcela kněze - kardinála z Schrattenbachu...*, Olomouc 1738. VKOL, sign. II 34.020.
- Dreser, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer, Und Trauriger Schmerz Uber den Todes-fall Eines Gütigsten Vatters, Nemblich Ihro Hochfürstlichen Emimentz, Deß hochwürdigst-hochgebohrnen Fürsten, Und Herrn Herrn Wolfgang Hannibal, Der Heil: Röm: Kirchen Tituli S. Marcelli Priestern Cardinalen Von Schrattenbach...*, Ollmütz 1738. VKOL, sign. II 34.017.
- Dreser, Anonius Josephus: *Divus Joannes Nepomucenus Metropolitanae Pragensis ad S. Vitum Canonicus per tria et ultra Saecula voce Populi; tandem voce Urbis et Orbis a Benedicto XIII. Pontifice maximo die XIX. Martii Anno 1729. in laterano pro Canonico agnitus, seu canonizatus, in Cathedrali Olomucensi ad Sctum Wenceslaum interfestivos rememorativae Apotheseoses applausus...*, Olomouc 1731. VKOL, sign. II 34.029.
- Dreser, Antonín Josef: *Dub za krále stromův vyvolený aneb kázání v Dubě při slavném přenášení obrazu nejsvětější rodičky Marie Panny Dubskej dělaný od Antonína Josefa Dresera obojích práv doktora jeho eminenci nejdůstojnějšího a vysoce osvíceného Svaté římské církve kardinála z Schrattenbachu...*, Olomouc 1732. VKOL, sign. II 33.992.
- Dreser, Antonín Josef: *Hora Premonstrátenská nad všechny hory vyvýšená aneb kázání na Svaté hoře Premonstrátenské blíž královského města Olomouce v markrabství moravském ležící, dělané od Antonína Josefa Dresera...*, Olomouc 1732. VKOL, sign. II 630.864/ 2. přív.

- Dreser, Antonín Josef: *Život nesmrtelný vysoce osvícenéj a vysoce urozenéj paní, paní Maximiliány Marie Beatricis, Sv. Římské říše rozené kněžny z Liechtensteinu, ovdovělé hraběnky z Rottalu ...*, Olomouc 1741. VKOL, sign. II 34.021/2.
- Dreser, Anonius Josephus: *Unsterbliches Leben Ihro Hochfürstlichen Gnaden, und Hochgebohrnen Frauen, Frauen Maximilianaë Mariae Beatricis, Des Heil. Römischen Reichs Geborner Fürstin von und zu Liechtenstein, Verwittibter Graffin von Rottal...*, Ollmütz 1738. VKOL, sign. II 34.021/1.

Literatura:

- Baďurová, Anežka: *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501-1800. I. Produkce tiskáren na dnešním území České republiky v 16. a 17. století*. Praha 2003.
- Balbín, Bohuslav: *Verisimilia humaniorum disciplinarum. Nástin humanitních disciplín*. Z latiny přeložil Bohumil Ryba. Praha 1969.
- Horáková, Michaela: *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno 2007.
- Horáková, Michaela: *Nádoba zapálená: soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století*. Žďár nad Sázavou 2000.
- Jireček, Josef: *Dějiny literatury české*. Praha 1875. s. 171-172.
- Jungmann, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849.
- Kalista, Zdeněk: *České baroko: Studie, texty, poznámky*. Praha 1941.
- Kopecký, Milan: *Staří slezští kazatelé*. Ostrava 1970.
- Král, Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice 2004.
- Myšák, Miroslav: *Knižní ilustrace v tiscích Františka Antonína Hirnleho (1733-1758)*. Magisterská diplomová práce. Olomouc 2011.
- Pavera, Libor: *Kazatel Daniel Nitsch*. Brno 2003.
- Pavlíčková, Radmila: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice 2008.
- Podlaha, Antonín: *Český slovník bohovědný. 3. díl*. Praha 1926.

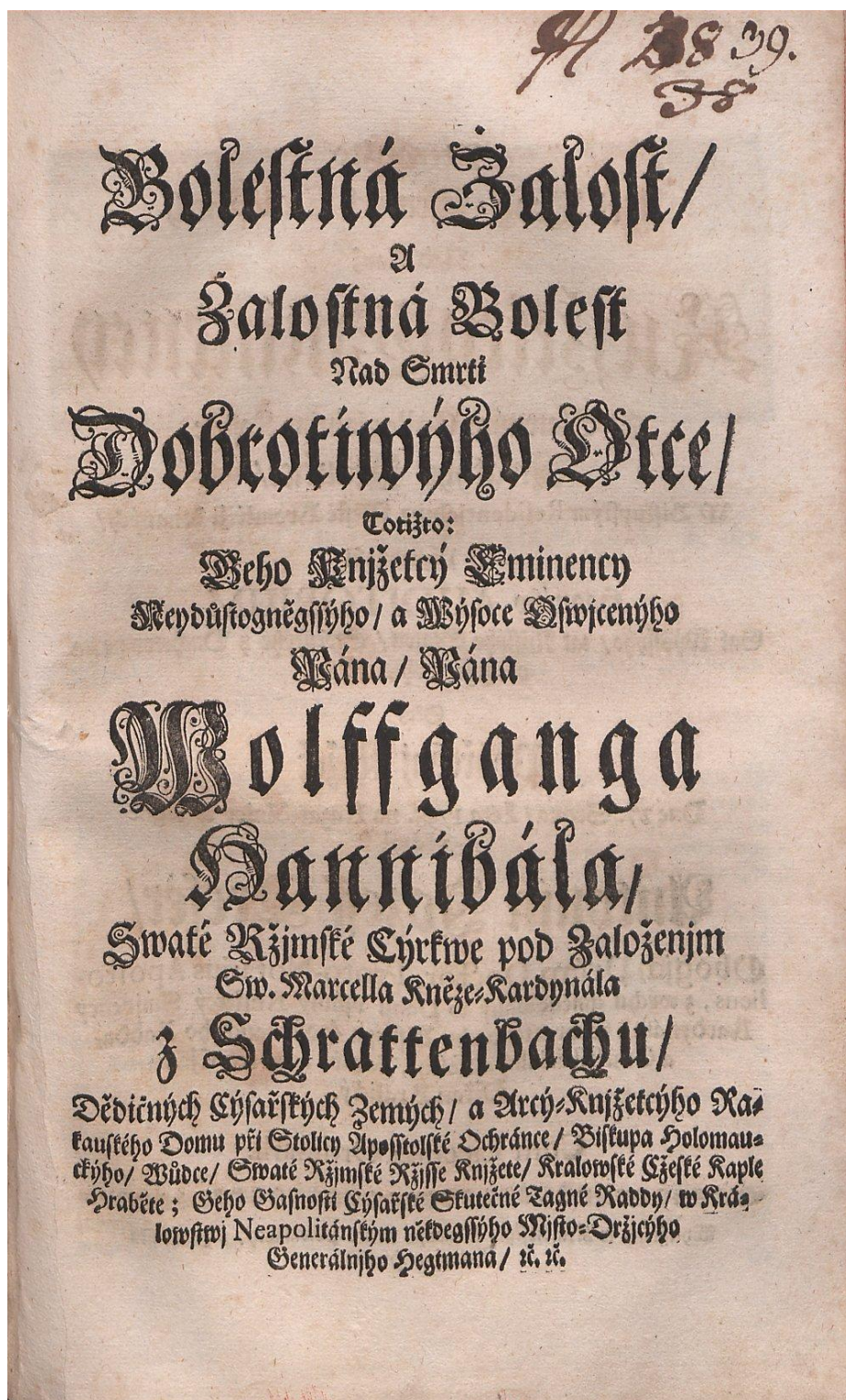
- Putna, Martin: *Česká katolická literatura v kontextech: 18918 – 1945*. Praha 2010.
- Sládek, Miloš: *Malý svět jest člověk aneb výbor z české barokní prózy*. Praha 1995.
- Sládek, Miloš (ed.): *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.
- Sládek, Miloš: *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000.
- Šigut, František: *Antonín Josef Dreser: Bolestná žalost a žalostná bolest. Kázání při exequiích za kardinála Wolfganga ze Schrattenbachu 27. srpna 1738 v Kroměříži*. Valašské Meziříčí 1944.
- Vašica, Josef: *České literární baroko*. Praha 1938.
- Vlnas, Vít (ed.): *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Praha 2001.
- Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století*. Praha 1987.

Studie a články:

- Bartková, Hana: *Antonín Josef Dreser (1694 – 1749) – významný moravský barokní kněz a kazatel*. *Střední Morava* 15/2009, s. 92 – 102.
- Čapská, Veronika: *Confinia Moraviae. Kazatel Ondřej Antonín Richter (+ 1750) mezi Moravou a Slezskem*. *Acta historica Universitatis Silesiane Opaviensis*. 1/2008, s. 337-358.
- Hejnic, Josef - Baďurová, Anežka - Bohatcová, Mirjam: *Cizojazyčná bohemikální literatura 16. - 18. století. (Dosavadní studium a cíle výzkumu.)* In: *Listy filologické* 112/1989, s. 220-228.
- Knoz, Tomáš: *Todten-Gerüst. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, Studia Historica Brunensis C* 49/2002. s. 119 – 134.
- Kopecký, Milan: *K české barokní homiletice*. In: *O barokní kultuře*. Brno 1968.

- Pavlíčková, Radmila: *"Sirotci učiněni jsme bez otce". Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku a konstrukce kontinuity diecéze*. AUPO Historica 33/2007, s. 109 -127.
- Sládek, Miloš: *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století*. Literární archiv 27/1994. s. 191 – 216.
- Sládek, Miloš: *Zpráva o pozůstalosti Josefa Vašici*. Literární archiv 27/1994. s. 272 – 276.
- Svoboda, Milan: *Pohřební kázání – jeden z pramenů poznání aristokratické společnosti. Ke společným vazbám šlechtických rodin na území dnešního Euroregionu Nisa*. Časové úvahy 12/2001, s. 35–53.

Příloha 1. : Titulní list tisku Dreserova kázání *Bolestná žalost a žalostná bolest nad smrtí dobrotivého otce, totižto jeho knížecí eminenci, nejdůstojnějšího a vysoce osvíceného pána, pána Wolfganga Hannibala, Svaté římské církve pod založením sv. Marcela kněze - kardinála z Schrattenbachu...*, Olomouc 1738. VKOL, sign. II 34.020.

(1. strana titulního listu)

II
34020

Kteraužto

Při Trog - Dennich Exequiech

Vlad Tauž

Knjžetech Eminentech

W Slavným Collegialním Koftele

Swatýho Maurice/

W Biskupským Residentiálním Měste Kroměříži Konaných/

W Přítomnosti

Hogného AUDITORIUM

Sal Wýššého / tal Nižšého Stavu / Swětšého y Duchovního / a
obogého Pohlawj Lidu

Strz

Pohřebnj Rječ

Dne 27. Srpna / Léta 1738. na Kazatedlnicy veřejně
vřázal

Antonjn Jozeff Dreser/

Obogich Práv Doctor, Proto-Notarius Apосто-
licus, z wrchu gménovaný w Dánu vsnulý Knjžetcy Eminency
Kardynála z Schrattenbachu Biskupa Holomauckýho Radda/
a Consistoriální Assessor, Sarát / a na ten Čas
Děkan Králický.

Cum Licentia Ordinarii.

Wytisřeno w Královském Hlavním Měste Holomaucy / v Trantisřta
Antonjina Hiryle.

Priloha 2. : Titulní list německé verze kázání Bolestná žalost (Dresler, Anonius Josephus: *Schmerzliche Trauer, Und Trauriger Schmerz Über den Todes-fall Eines Gütigsten Vatters, Nemblich Ihro Hochfürstlichen Emimentz, Deß hochwürdigst-hochgebohrnen Fürsten, Und Herrn Herrn Wolffgang Hannibal, Der Heil: Röm: Kirchen Tituli S. Marcelli Priestern Cardinalen Von Schrattenbach...*, Ollmütz 1738. VKOL, sign. II 34.017.)

(1. strana titulního listu)

II 34017

Key denen Drey-tägig-gehaltenen Exequien
In der
Hochfürstlichen Collegiat-Kirchen
S. MAURITII

Der Fürstlich-Bischöflichen Residenz-Stadt Grembsier
in Gegenwart Eines Hoch-Adeltichen / und Volckreichen Auditorii
beyderley Geschlechts in einer Böhmischen Trauer-Nede
bezeigt

Von

ANTONIO JOSEPHO DRESER

Beeder Rechten Doctorn/

Proto-Notarii Apostolici, Weyland Höchst-ermeldter
Ihro Hochfürstlichen Eminentz Rath / Dero Bischöflichen Consi-
storii Assessor, Pfarrer / und Land-Dechanten zu Kraltz.

Alun aber auf Hohes Verlangen /

Besonders

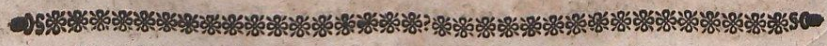
Des Hoch-und Wohlgebohrnen Herrn

SEKKN

FRANTZ ANTON

Des Heil. Röm. Reichs Grafen von Schrat-
tenbach / Frey-Herrn zu Heggenberg und Osterwitz / Herrn
auf Pragwald / Lemberg / und Sallach / dann des Lehen Groß Petrowitz /
und Pobiehow / Obrist Erb-Land-Fürschneiders in Herzogthumb Steuer /
Weyland Höchst-gedachter Ihro Hochfürstl. Eminentz ex Fratre Nepotis
& Hæredis Testamentarii in das Teutsche übersezet.

Cum Licentia Ordinarii.

Gedruckt in der Königlichen Haupt-Stadt Olmütz / bey Franz Antoni Hirnle.

(2. strana titulního listu)